

Civil társadalom–globalizáció–regionalizmus (2.)

Az új kommunikációs technológiák és a regionális civil társadalom globális integrációjának esélyei: Magyarország és a „globális civil társadalom”

A nyitott társadalom kedvez a civil kapcsolatok sokféle, a határokon túlnyúló kapcsolódásának, és ezt megerősítik a 21. század személyre és csoportra szabott globális kommunikációs technológiái. A „mintakövetés” tehát tulajdonképpen meghaladott fogalom, és valójában a mindenütt jelenvaló globális struktúrák hálózatairól lehet beszélni, amelyek a „globális civil társadalom” elkoptatott szlogenjének valódi tartalmat adnak. A globális NGO struktúra hálózatának rendszere tehát egészen egyszerűen valóban és virtuálisan is jelen van a magyar állam területén, akárcsak az egész világon, társadalmi viszonyrendszereket alakít ki, folyamatokat gerjeszt és gátol. Ebben a vonatkozásban meglehetősen előrehaladott a létező avagy virtuális „magyar” civil szféra globális kapcsolatrendszere. A „magyar” része a „globálnak”, és ebből kétségtelen, hogy hatások származnak a lokális szintre is. A problémát, hogy létezik-e civil, nonprofit szektor Magyarországon, tehát egyszerűen félre is söpörhetjük bizonyos megfontolások talaján:

a. 1989 előtt nem volt, mert nem lehetett;

b. 1989 után meg nem jöhetett (újra) vagy egyáltalán létre, hiszen már nem volt meg a létjogosultsága a globalizált világban.

A „globális civil társadalom” belépett 1989 után a magyar posztkommunista rendszerbe, és ott nem ismétlődhet meg a „Nyugatot” jellemző hosszabb távú, kumulatív, stabil strukturális fejlődés, hanem a globalizált, ezredvégi struktúrák hálózatai épültek be a tér-idő legyőzését megkönnyítő kommunikációs technológiákkal, a globális és a lokális ellentmondására épülő szerkezetekkel és konfliktusvonalakkal, amelyek a „Nyugat” társadalmait is jellemzik. A problémát tehát akár megoldottnak is tekinthetjük azazal, hogy megállapítjuk, nincs is. Ehhez képest csupán a fél-periféria globalizációs pozícióiról szól a történet, melynek szegmensébe dolgozzák be magukat a globális és a lokális hálózatoknak a magyar állam területén „lerakattal” rendelkező kapcsolódási pontjai. A „lerakat” a lokális problémák összegéből és szerkezetéből, a helyi kliensekből, a helyi aktivistákból és a helyi támogatásokból áll, amelyek a virtuális kommunikatív, hatalmi és gaz-

dasági térben találkoznak a más regionális és régió feletti „lerakatok” kombinációival és kapcsolatrendszerével (interakció).

A magyar társadalom így problémáival és az azok megoldásaira irányuló törekvésekkel együtt a globális rendszer részese. Jelen vagyunk a globális civil társadalomban. Ez az igazi civil társadalom. Minden addigi a nemzeti keretek, vallási közösségek, etnikai csoportok és szociális problémák kereteit feszegette. A globális civil társadalom a virtuális térben elvonatkoztat a közös közvetítőkön át zajló kommunikációjával a korábbi szegmentált, lokalizált társadalmaktól, és a globális elit és ellenelit kommunikációs hálózatain szervezi meg önmagát. Ennek a szerveződési formának az adekvát csoporttípusa az egyének és informális csoportok laza hálózatára felépülő NGO. A globális civil társadalomba való belépésnek ugyanúgy megvannak ma a feltételei, mint ahogyan a formálódó civil társadalomba való belépés feltételeit a 18–20. század gondolkodói a „tulajdon és műveltség” kritériumaival azonosították. Sokan látják ma Kant gondolkodásában, de a Hegelében is a globalizált világszemlélet abszolút tudásának előképét, s ezek a szerzők, akár más kortársaik, nagy gondot fordítottak a gazdasági és a kulturális tőke azon minimumainak definiálására, amely az egyént a civil társadalomba való belépésre jogosítja. A tér és idő feletti szabad rendelkezéssel, a lokális meghatározottságon túlmutató szociális és kulturális terek használatának képességével új, globális „honorációr-elit” (és ellen-elit) alakul ki a globális civil társadalomban, melyek egyik fontos kapcsolódási formája – az NGO-hálózat – ezt a tevékenységi formát ugyanolyan korszakos fontosságúvá teszi, mint volt egykor a tőkés magánvállalkozás vagy másutt a kommunista párt. A civil és nonprofit szférák manapság tehát nem véletlenül kerülnek az érdeklődés homlokterébe a „hálózatinak” nevezett „mobil tudástársadalmakban”. Gyengül az állam, a pártok meghalnak és újjászületnek, a vállalkozások nehezen definiálják határaikat, az NGO-szektor, amely sokáig éppen instabil, fluxus, „kérészerű” jellege miatt került az előbbiekre árnyékába, ma a „gyenge kötések erejét” szemlélteti a globális szociális tér megrajzolásában.

A nonprofit az NGO ma a kulturális és szociális avantgarde, az E-business, a Cyberspace, a tudástársadalom az elektronikus médiák közvetítette globális világban.

A tudástársadalom, amelyben a bárhol tárolt információ feldolgozhatóvá válik az egyetemes hozzáférhetőség révén, felbomlasztja a társadalmi tudás és tekintély korábbi szerkezeit. Az egyetem, a tudományos intézet, a tudóstársadalom, az „akadémia” ellehetetlenülnek a tudást akkumuláló, kombináló és értékesítő NGO-k, a „think tank”-ek révén. A civil szféra így a hegeli abszolút tudás letéteményese lehet a a cyberspace-ban, „megelőzheti” a kormányzatot és a piacot, kombinálhatja tudáskészleteiket, ha rendelkezik megfelelő kreativitással. A hagyományos nemzeti hatalmi és gaz-

dasági struktúrák mellett és felett megizmosodó globális hálózatok a hagyományos gazdasági és politikai funkciókat, illetve szuverenitási jegyeket a felismerhetetlenségig szintetizáló „rezsimjei” az NGO-k szervezeti láncával erősítik meg újonnan nyert profiljukat. Míg a nemzetállamon belül az NGO-k a professzionizált alrendszerek árnyékaiként fejlődnek, addig az újonnan kialakuló globális szociális és politikai térben újfajta professzionizmust, a tudásmenedzsmentet és a szociálpolitikai kreativitást kombinálva az új típusú intézményrendszerek kialakulásának fontos tényezőivé válhatnak. A „globális civil társadalom” ezáltal válik az „igazi” civil társadalommá, amely az új struktúrák létrehozásának aktív részeseként kiválik, elmozdul a régi struktúra neki kijelölt pozícióiból. Nem a nemzetállami keretek között megszervezett kormányzat és gazdaság, hanem a globális, a hagyományos hatalmi és allokációs szerepköröket összeolvasztó társadalom előőrsei a globális NGO-hálózatok.

Ezek a perspektívák jelen vannak ma Magyarországon is. A globalizált tudástársadalom hozzáférhető, és részesei a mi kezdeményezéseink is. A 21. század új társadalmi struktúrái az NGO-k globális hálózatain át építkeznek, s ha Magyarország részese kíván lenni az új társadalomnak, akkor a kormány és a piac árnyékában lakozó NGO-knak a felszabadulására van szükség a 19–20. század kormányzati és piaci dominanciája alól. Az új gondolkodásnak azonban magából a szektorból kellene kinőnie, és sem a kormány és a piac „árnyékaként”, sem a globalizáció lokális „lerakataként” nem lehet sikeres. A nonprofit szektornak a kormányzat és a piaci szereplők közötti társadalmi közvetítés kreatív, innovatív katalizátoraként kellene működnie a 21. század globalizálódó világában, és elsősorban a tudásmenedzsment problémáira kell fókuszálnia a tudás alapú hálózati társadalomban.

De miért lenne egyenlőbb és egyszerűbb a hozzáférés és az ellenőrzés a globális civil szektorban a nemzetállaminál? Talán éppen fordítva van, sokkal nehezebb és nehezkesebb. Ez tehát azt jelenti, hogy amennyiben a globális civil társadalomról beszélünk, akkor az nem mindenben és minden esetben jelent valami progresszívet, demokratikus és magasabbrendűt a korábbi nemzetállami arénákkal szemben, pusztán új, nem kevésbé problematikus, hanem másként problematikus területet jelent. A globális és az integrációs szint új konfliktus-területeket nyit föl, amelyekre lehet, hogy éppenséggel a nemzetállami és lokális szinten kirekesztett, avagy nem elég hatékony kezdeményezések kapaszkodnak fel, hogy a globális szint közvetítésével érjenek el olyan hatásokat a lokális és a nemzetállami szinteken, amelyeket ott közvetlenül nem tudtak elérni. Újra megjelennek a globális szinten a nemzetállamok és régióik elemzésénél már ismert konfliktusvonalak a szegény és a gazdag, férfi és nő, materialista és posztmaterialista, demokratikus és diktatórikus, ipari és agrár között. A globalizáció nem fogja felszámolni a klasszikus konfliktusvonalakat, hanem új arénákat hoz létre

megjelenítésükre és kihordásukra, amely arénák innovációs potenciálja éppen a konfliktusok újradefiniálásában és a korábbtól eltérő módon történő intézményesítésében van.

A 21. század újra változást, átalakulás iránti kihívást hoz ezen a területen. A mobil elektronikus kommunikációs technikák és a világháló léte (Nyíri, 2001) az egyének és a kis, önkéntes csoportok olyan kommunikációs lehetőségeit nyitotta meg, amelyek felbomlasztják a hagyományos politikai kommunikáció csatornáit, illetve azokkal párhuzamosan új csatornákat alakítanak ki, amelyek újrendezik a régiek világát. A bürokratizált, a tömegmédiákra építő politikában margóra kerülő kis, aktív, innovatív csoportok képesek üzeneteiket globálisan eljuttatni potenciális támogatóikhoz, ezáltal személyes és anyagi erőforrásokat mobilizálni (Comor, 2001).

Az internet a szabadság és az ellenőrzés új dilemmáit veti fel. A message mindenki számára hozzáférhető a globális eliten belül, azonban a politikai-adminisztratív ellenőrzés szervei is újrendezik hatalmi pozícióikat, és felvállalják az új kommunikációs területek és az új szabadságkörök kicentizésének feladatát. Nincs más választásuk, hiszen a globális elektronikus kommunikációs hálózatok mobilizációs lehetőségei megnyilvánulnak az olyan globálisan szervezett globalizáció-ellenes akciókban, mint a „conter-summit” (ellencsúcok) kultúrája, a „hackerizmus” és a gyakran a globális terror eszközeivel is globalizált lokális konfliktusok sorozatai (zapatisták, iszlám fundamentalizmus) (Castells, 1997, Die Welt der Muslime 2002).

A politikatudományak is meg kell kísérelnie számot vetni azzal a kihívással amelyet a mobil kommunikációs technika és a világháló hordoz (Kovács, 1998, Leggewie-Münch, 2001, Böhret-Wewer, 1993). A politológia alapkérdése, a hatalom problémája az úttörőnek tekinthető politikai és társadalmi kommunikációkutatónak, Karl Deutschnek (1986) a 20. század második felében fogalmazott előrejelzése szerint egyre inkább az információ és az információáramlási csatorna ellenőrzésének kérdésévé válik, gondoljunk például a 21. század terrorellenes globális küzdelmének technikáira, az azokat kísérő kampányokra. Az imázsok konfliktusai, konkurenciája és kooperációs rendszereinek kiépülése párhuzamosan zajlanak a globális tömegmédiában és a világhálón, valamint a személyes elektronikus kommunikációk jelrendszerének kommunikatív tartalmában. A hatalomhoz hasonlóan a legalapvetőbb politikai kategória, a konfliktus és a politika folytatása a legkülönbözőbb eszközökkel, köztük a háborúval, a cyberspace és a mobil kommunikáció terén egyaránt és összefüggésben zajlik. Az állam a politika oly fontos és központi szereplője, nem találja meg többé saját erőszakmonopolterületét, kicsúszik alóla a globális kommunikációs láncolatokkal összekapcsolt és elválasztott civil társadalom pillérjeiben, amelyek államok felett és alatt húzódó stabil struktúrákat alkotnak és rendeznek újjá. Az állam éjjeli-őreivel és csendőreivel globalizálódik, hatalma a globális ellenőrző funkci-

ók alá kell hogy rendeződjék ahhoz, hogy fennmaradjon. A globális csendőrség pedig gondolatrendőrség lesz, amely a tolerancia problémáit újrafogalmazva globális elleneltek globális szervezkedéseinek nyomán igyekszik haladni. A 19. század politikai krimije egy utcában, társaságban vagy városban, intézményben, a 20. századé az autós üldözésekkel az ország sorompóval elválasztott terében, a repülőgépekkel az államok felett, a 21. századé pedig számítógépes kommunikációk arctalan és lokalizálhatatlan globális terében zajlik az üldözők, az állam, a Rend szolgálói, illetve a Rend ellenségei, megváltoztatói, a másként gondolkodók között. Hová lesznek ebben a harcban az emberi jogok és a pluralizmus játékszabályai, a jogállami eljárások közös standardjai? Olyan szabályok lépnek a helyükbe, amelyek a jogállam előtti időkben a bunkós csendőr és a forradalmárok között, a cenzor és a lapszerkesztők között dívának, mert a jogállam a szuverenitáshoz, az emberi jogok a demokráciához, mindkettő pedig a régi „vesztfáliei” típusú, a globalizáció előtti szuverén területi államhoz (Stern, Sassen Albrow, Zürn) kötött. Újrarendeződnek tehát a demokrácia, a pluralizmus és az emberi jogok erős keretekkel határolt perspektívái, és a 21. század kaleidoszkópján új mozaikok jelölik a régi politika alapfogalmait.

A régi paradoxont – mely szerint a politikai közösség határaitól szóló döntés autoritativ döntés kell hogy legyen, az exkluzivitás jelenik meg benne, amely kívül tartja a határon túliakat – az internet demokráciája újrendezheti. A közösség öndefiníciós hatalma inkluzívva válhat. Mindenki csatlakozhat, korra, nemre, fajra tekintet nélkül egyetlen picike feltétellel: legyen csatlakozása (connection) és legyen képes kommunikálnia a cyberspace angolján. Azaz, az új honorációr elítelt a Besitz és Bildung már nem a helyi birtok és a közös jobb iskola akcentusával jelöli, hanem a megszerzett byte-mennyiséggel, valamint a homepage-gyártás és levelezőhálózatmenedzselés globális készségeivel. A birtok a hardware, a műveltség a kapcsolatteremtés. Az internet újraformálja az elit és a tömeg, az elit és az ellenelít központi jelentőségű koncepcióit is.

Mi marad a régi irányzatfogalmakból, avagy mi lép a helyükbe? Ez egy kedvelt tematikája a politikaelméletnek, és jól használható a barát és az ellenség kijelölésére. A bal és a jobb, a liberális és a konzervatív, a szocialista és a nacionalista meg a többiek mindig újabb és újabb szerepet jelentenek és munkamegosztásban rendezik újra soraikat. A globális civil társadalom 21. századi koncepciói ugyancsak lehetőséget adnak az újragondolásra a globalizáció radikális és mérsékelt híveinek elkülönítésével, illetve az alternatív és a konzervatív szerepek elkülönítésével.

Helmut K. Anheier, a „*Globális civil társadalom 2001*” évkönyv egyik szerkesztője és szerzője szerint az új pozíciók, s egyben politikai irányzatfogalmak a következő módon szelik át a meglévő törésvonalakat és közösségeket (Anheier, 2001):

1. *A globalizáció támogatói: a transznacionális business és támogatói, a globális kapitalizmus hívei, nem látják ellenőrzésének a szükségességét, a dereguláció és a szabad piac feltétlen hívei, igazságosnak tartják az emberi jogok nevében vezetett háborúkat.*

2. *A globalizáció elutasítói: antikapitalista társadalmi mozgalmak, de a fundamentalista nacionalisták és az erős nemzetállam hívei is idetartoznak. A bal- és a jobboldal azon tagjai, akik a nemzeti szuverenitást védik, a technológiák és a piacellenőrzés, szélsőségesen a felszámolás hívei, a beavatkozás tilalmát hirdetik.*

3. *A mérsékelt globalisták: nemzetközi szervezetek, társadalmi mozgalmak és network-jeik, civilizálni akarják a globalizációt, a technológia és a piac a társadalom ellenőrzése melletti fejlődését kívánják elérni, az ökológiai és szociális szempontok vonalán, a globális civil szolidaritás és az emberi jogok érvényesítése mellett vannak.*

4. *Alternatívok: grass-roots csoportok. Társadalmi mozgalmak és network-jeik, kiválás a globális világból, saját alternatív életmód, alternatív ökonómia, a civil társadalom akciói helyettesítsenek mindenféle állami erőszakot, a tiltakozás kiszélesítésének programja.*

A fenti szisztematika csak az egyik a kedvelt kockakombinációk köréből. Alapfeltevése, hogy az új konfliktus és irányzati szerkezet felülírja, felülírta a régit, és új politikai kombinációkat és szövetségeket tesz lehetővé. Hogy ilyesmi lehetséges, azt bizonyítottan tekinthetjük a 20. század alternatív mozgalmi kapcsán átalakult jobb- és baloldali sémák, valamint a szociáldemokrácia ezredvégi harmadik útjai kapcsán (Szabó, 1989 237–247, Dalos-Kiss, 2000, 47–79.). A 19. század nem rendelkezik a 20. és a 21. politikája felett olyan meghatározó erővel, amely ne engedné meg a hagyományos törésvonalakon kialakult politikai és szellemi szereposztások újjárendezését. Ennek mértéke és milyensége persze mindig változó és vitatható, ahogyan ezt az alternatív mozgalmak, avagy a szociáldemokrácia harmadik útja körüli vitákból megismerhettük. A konzervatív múltba nézés és a futurista jövőbe veszés között a politikai konfliktusok és irányzatok új térképe rajzolódik ki a szemünk előtt a globalizáció tartalmi és morfológiai kihívásai kapcsán (Molnár-Kiss, 1999, Glatz, 1997, 49–113.). A fenti séma egyik problémája ugyanis mindenképpen az, hogy elsődlegesen, avagy majdnem kizárólagosan csak szubsztantív kérdésekre orientált, és nem alkalmazza önálló elemzési szempontként a társadalmi-politikai konfliktusmegoldás és artikuláció formáinak és infrastruktúrájának szempontjait. Úgy tűnik ebből a sémából, mintha lennének eleve adott alanyok és képleteik, amelyek az új kérdések hatására újrarendeződnek, esetleg új alanyok, avagy kombinációk, például új mozgalmak, új szövetségek jelennek meg. Azonban maguk az artikulációs és konfliktus-megoldási képletek is átalakulnak, és nem csu-

pán az új kérdésfeltevések szubsztantív tartalmainak és az azokkal kapcsolatos alternatíváknak a hatására. Amellett, hogy nem azonosítható itt sem az új jobb, sem az új bal, hanem a más típusú kérdésekre adott válaszok közössége és különbsége újrendezi a tradicionális szerepeket immár sokadszorra, az alanyok köre és kommunikációs struktúrája is megváltozik, amellyel viszont az évkönyv egészén belül más írások részben foglalkoznak. Ti. az elit különféle csoportja és az ellenelit szerveződési egyaránt pártpolitika feletti vagy alattiak Anheier sémájában. Ez egybecseng a politikai pártok újabb funkcióváltozásairól szóló irodalom bizonyos megállapításaival (Fricz, 2001), azonban cáfolja azt az állítást, hogy a pártok mellett és felett a nemzeti és a nemzetközi, vagy a globális politikában csupán politikamentes NGO-k jönnének létre. A társadalmi mozgalmak és a civil csoportok politikaértelmezése más, mint a pártoké, és eszerint a mobilizációt egy speciális témakomplexumra és támogatói körre a tiltakozások eszközével koncentráló politikaértelmezés szerint igenis politizáló mozgalmak sorakoznak fel vagy rendeződnek újjá a globalizáció kihívásai körül. Amellett, hogy a globális politikában nem pártok hanem a globális civil társadalom csoportjai szerepelnek, megjelenik kommunikációs csatornáik újdonsága, sajtószerűsége is. A pártok és parlamentek politikai kommunikációja is átalakul, de nem tűnnek el meglévő, konvencionális formái. Az új politikai arénák új, nem sok hatalommal és beleszólással rendelkező szereplői azonban nagymértékben függenek az új kommunikációs csatornák nyújtotta gyors kapcsolatteremtési lehetőségektől a határok és pártok felett, a politikai kiscsoportok, a kezdő társadalmi szervezések a cyberspace közvetítése révén hozzák létre kommunikációs hálóikat, amelyek többnyire precedens nélküliek. Más lesz tehát a mobil, globális elektronikus kommunikáció szerepe a pártok és a globális civil mozgalmak körében.

Ahogy John Naughton, az említett „*Globális civil társadalom 2001*” az „*Internet és a globális civil társadalom*” című fejezetében szerzője írja: „Az internet hatalmas lehetőségeket nyit meg azoknak a csoportoknak a számára, akik a konvencionális hatalmi struktúrákon kívül működnek. Ezt az információ és a kommunikációs logisztika megváltoztatása révén teszi lehetővé. A civil társadalom intézményei az internet »korai alkalmazói« voltak, akik eredményesen és hatékonyan használták fel a hálózatot saját céljaikra és tevékenységeik koordinálására. Mindez nem meglepő a Háló libértárius ethosának és decentralizált szerkezetének az ismeretében.”

A hozzáférés esélyei azonban, ahogyan fentebb is utaltunk rá, egyenetlenek, és a hagyományos centralizált és merev struktúrák még olyan hatalmi pozíciókkal rendelkeznek, amelyek lehetővé teszik az ellenállást az új politikával szemben. A hatalmi elit új ellenőrzési rendszereket dolgoz ki, amely igyekszik fékezni a változásokat. Nem lehet oly módon érvelni, mely szerint az internet szerkezete a káosz szabadságát és az ellenőrzés hiányát

hozhatná magával. A hagyományos politikai és gazdasági szervezetek és csoportok ugyancsak élnek az új lehetőségekkel, és ellenőrzésük alá vonják a szabadság új területeit.

Az internet tehát nem dönti el a konfliktust, hanem annak új megjelenési formáit, arénait definiálja. Az evolúciós előny az új politika aktorainál nem kétségbevonható, és az evolúciós hátrány a régi politika oldalán nem kiküszöbölhető. Nem az emlősök és a dinoszauruszok találkozása zajlik a globális kommunikációs térben, hanem újrendezett keretekben ismételt, de új tartalmakkal fogalmazódnak meg újból a politikai konfliktusok. Naughton és munkatársai különböző fogalmi tisztázásokat tartanak szükségesnek az új politikai kommunikáció problémáinak értelmezése szempontjából. Nem csupán internetről van szó, hanem a mindennemű Computer Mediated Communication (CMC), illetve azon belül a Virtual Civic Space (VCS) helyzetéről. Hiszen a mobil elektronikus kommunikációs technológiák szélesebbek az internetnél és a komputernél is (az új generációs „mobiltelefonok”, kézi információmenedzserek), azon belül pedig nem csupán civil kommunikáció zajlik, hanem például az „e-commerce” és az „e-government” is. Piac, kormányzat és civil társadalom szentháromsága tehát ismét megjelenik, akárcsak a 17–18. század realitásaiban és gondolatvilágában, de most a virtuális és a reális térre válik szét. A két tér közötti viszony alapproblémáinak egyike a reprezentáció, de új formájában, nem a képviselők és a képviseltek, hanem a virtuális térben résztvevő és alakító, illetve a reális térben működő egyének viszonyaként. A virtuális közösségek háttérének vizsgálata gyakran „egy-emberes” NGO-kat mutat, és a virtuál–reál viszony nagyon különböző a fejlett OECD-társadalmakban, ahol nagy a hozzáférési sűrűség a társadalomban vagy az OECD-n kívüli világban, ahol régiókban és lokalitásokban egy-egy kapcsolódás található meg. A „képviselő” eme új problémája a legitimitáció kérdését veti fel a „virtuális civil térben” mozgó kisebbség, illetve annak társadalmi-kulturális kontextusa, hálózatai között. A másik vonalon a korai internet liberalizmusának visszaszorulását tapasztalják, és további előrehaladását prognosztizálják a kutatók az „e-business” és az „e-governance” hatására. A piac és az állam ellenőrzik és instrumentalizálják a virtuális teret, saját társadalmi-politikai terükké igyekeznek formálni, amely feleleveníti a „kábelozott társadalom „negatív utópiáit (Krajcsi, 2000), amelyek az új technológiák tömeges használatát megelőzően eléggé dominálták a diskurzust. Nem indokolt az a magát technológiai determinációs alapokon igazoló optimizmus, amely a virtuális teret az önkéntes közösségek és mozgalmak hálózatának tulajdonítja (Naisbitt, Masuda, Korten), hiszen a technológia sokféleképpen alkalmazható, és a piac, és a kormányok érdekeiket vehemensen érvényesítik ezen a területen is. A magánélet eróziója, illetve a kommercializált manipuláció terjedése éppen úgy lehetséges, mint az autonóm közössége

„globális reneszánsza” az új kommunikációs technológiák révén. Az az érvelés azonban nem elhanyagolható, hogy az új kommunikációs technológia éppen a „gyenge kötések erejével” bíró szociális hálókat (Korten, 357–375., Granovetter, 1991) erősíti meg látványosan, hiszen a piac és az állam intézményei ezekkel szemben jóval erőteljesebb „reál” gyökerekkel bírnak. A „hatalomnélküliek hatalma” jobban megnő, mint a hatalmasoké az új terepen, de a növekmény nem biztos, hogy minden esetben ellensúlyozza a kiinduló helyzetben adott jelentős egyenlőtlenséget, amely az utóbbiak javára áll fenn. A CVS kontúrjainak és profiljának megismerése csak szisztematikus vizsgálódás alapján lehetséges, amely a kapcsolati adatokat és a különféle politikai kommunikációs csatornák tartalomelemzését egyaránt elvégzi. Azonban a kulturális és a hatalmi dominanciák itt is kiütőköznak, az angolul beszélő USA-beli fehér ember oldalára, ahogyan a globalizált elit és ellenelit kritikái megállapítják.

Az internet és demokratizálódás az új globális, virtuális civil társadalom fejlődését tételezik fel. Álljon itt például a „*Seattle-i Nyilatkozat. Polgárok formálják a hálózati társadalmat*” című, interneten aláírásra javasolt dokumentum.

„A világ globalizálttá válik és a kommunikációs technológiák fontos elemei ennek a folyamatnak.

Az emberi faj olyan kérdések sokaságával szembesül, amelyeknek nem szentelt kellő figyelmet.

A világ civil társadalmának hatalmas és nem kellőképpen kihasznált erőforrásai vannak: a kreativitás, a szolidaritás, a tudás és az elkötelezettség, amelyek segíthetnek e problémák megfelelő megközelítésében.

Azonban a civil társadalmat alulértékelik, és veszélyeztetve van.

Az információs és kommunikációs technológiák széles lehetőségeket nyújtanak a civil társadalomnak a nevelésre, az egészségfejlesztésre, a kultúrára és a művészetekre, a szociális szolgáltatásokra, a társadalmi aktivizmusra, a vitára, a problémák megfogalmazására és a demokratikus kormányzásra.

A hálózati társadalom kialakításának kulcsa az aktív, informált polgári részvétel. Új »nyilvánosságra« van szükségünk.»

A politikai kommunikációs technológia azonban nem önmagában vett üzenet. A grass-roots és az elit, a civil és a kormányzati, a gazdasági és a politikai oldal egyaránt felhasználhatja saját céljaira. Nincsen inherens demokratizáló potenciálja, azonban az új esélyek teremtése a mindenkori kevesebb eséllyel bírók, az elleneltek számára érdekesebb, akik megkísérlik magukat a nem-elit, a kapcsolódás nélküli tömeg virtuális képviselőjének bemutatni. A kis szervezetek, az aktivista hálózatok, a baloldali-libertárius csoportok computer-használata valóban az emancipatórikus diskurzus irányába mozdíthatja a világot? A valós kirekesztettség és a virtuális részvétel

viszonya ellentmondásos lehet. Hasonlóan kétarcúak a főként lokális szinten gyakorolt „e-government” kísérletek, amelyeknek résztvevői egyaránt látnak a projektekben a politikai részvételt elősegítő új formát, avagy a döntésekhez a deliberatív folyamatokkal létrehozott nagyobb legitimitást. Más érvelés szerint az új személy és csoport-függő kommunikációs esélyek a politika régi és hagyományos értelmét, a „közösséget” ássák alá, a fraktualizálódó, mozaikká váló széttöredezett, résznyilvánosságok halmazát helyezik az egykori Nyilvánosság helyére. A levelezőhálózatok és a projektek áttekinthetetlenül globális aktivizmusa tönkretesz a cselekvést és gondolkodást a civil társadalomban, és a mozgalmakban a bürokratikus szervezetekkel szemben megőrzött „közösséget”.

A nyilvánosság, a mozgalmak és a demokrácia az új virtuális térben zajló civil kommunikációval történő kihívása újrarendezi a politikai tér alanyait és szerkezetét, de nem nyit talán olyan gyökeresen új fejezetet, mint azt a technológiai optimizmus, vagy az antiutópia pesszimizmusa mutatják. A „globális kormányzás” korában a demokrácia keretei újrafogalmazódnak, ez kihívásokat és továbbfejlődési lehetőségeket is hordoz, de nem jelenti sem az apokalipszist, sem pedig a Kánaánt, sem a totális szabadságnélküliség, sem a korlátlan szabadság demokráciáját.

Kiss Balázs kutatási koncepciójának summázataként így jelöli ki az új kommunikációs technológiák és a radikális politikai változás prognózisai közötti viszony értelmezési tartományát a demokratikus optimizmussal és a déja vu széksziszével szemben:

„Az elmúlt évszázadok során a mindenkori kortársak hajlamosak voltak ugyanolyan vérmes politikai reményeket fűzni az egyes éppen létrejött és elterjedőben lévő kommunikációs eszközökhöz, mint manapság az internethez. Ezeket a reményeket rendre csalódás követte. Csakhogy másfelől, a szakirodalom szerint, alaposan megváltozott annak idején a politikai kommunikáció, de a politizálás általában véve is azáltal, hogy megjelent a rádió avagy a televízió... Nagyon is meglehet tehát, hogy a politika nem változik meg radikálisan az Internet elterjedésétől, de bizonyára nem marad teljesen ugyanolyan sem, mint addig volt.” (Kiss, 2001, 260.)

A prognosztikus kérdésfeltevések vizsgálatában az internet, a globalizáció, a demokratizálódás és a társadalmi mozgalmak viszonyában a 21. században próbálkozzunk meg a „posztacionális korszak” demokratizálódása és az új kommunikációs médiumok összefüggései néhány dilemmájának felvetésével és vizsgálatával Claus Leggewie és kutatócsoportjának megközelítése kapcsán. Claus Leggewie (1997, 3.) úgy véli, hogy a 21. század új kommunikációs lehetőségei az elitista és a részvételi demokrácia típusainak és versengő koncepcióinak újraértelmezését, a korábbi viták folytatását teszik lehetővé. Tehát, a régi (jó) bor az új tömlőben, még akkor is, ha az új médiumok új esélyei talán több teret hagynak a részvételi és közvetlen

demokratikus kezdeményezéseknek. Szerinte az új elektronikus nyilvánosság bizonyos értelemben a korábbi kommunikációs formák foglalata.

„Az internet integrálja a közvetlen szóbeli kommunikáció potenciáljait (beszélgetés, telefonálás), a nyomtatott médiumokéval (levél, röplap, újság, könyv, fax) és az audio-vizuális médiumokéval (rádió, televízió, video). Megnöveli kapacitásaikat (a magasabb befogadó- és archiváló-képesség révén) és tranzakciós sűrűségüket (mint many to many médium), valamint csökkenti tranzakciós költségeiket. Ugyanakkor megnöveli távhatásukat (mint globális hálózat), kioldja az információkat tér-idő kontextusukból (virtualizáció), amivel ugyanakkor természetesen az információ-nyereség feldolgozásának a költségei is megnőhetnek. A Cyberspace kommunikációja bizonyos mértékig hely, idő, és valamilyen szempontból szerző nélküli kommunikáció egyben. Az interaktív kétszatornás kommunikáció feloldja a hagyományos adó-vevő viszony hierarchiáját, amennyiben minden résztvevő fogadó és küldő szerepekkel egyaránt rendelkezhet. A hálózati kommunikációnak nincsen többé rögzített központja. Ez a helyzet relativizálja a korábbi gate keeper szerepeket a vélemény és akaratformálásban ('régi média', pártok és érdekszervezetek) kikerüli cenzúrájukat és manipulációjukat, ugyanakkor azonban új társadalmi hierarchiákat és kommunikációtechnikai szűk keresztmetszeteket termel.” (Kiemelések az eredetiben – SZ.M.). Leggewie véleménye szerint így az új médium foglalatát adja a parokiális-szegmentált formáktól a nemzeti, nemzetközi és globális-lokális kommunikációs képleteknek. A politikatudomány számára az új médiák, az internet kérdésfeltevéseit a policy-politics és polity hármasságának megfelelően a következőképpen rendszerezi.

2. táblázat *Az internet szerepe a politika folyamatában*

1. Az igazgatási racionalitás eszköze	Policy
2. A telekommunikáció-politika tárgya	
3. A konvencionális politikai kommunikáció új médiuma	Politics
4. A politikai participáció és deliberáció autonóm médiuma	
5. A nyilvánosság új struktúraváltásának motorja	Polity
6. A demokrácia és a technológia viszonyának problémája	

Forrás: Claus Leggewie: Netziens oder der gut informierte Bürger heute. *Transit* 13. Sommer 1997.

Leggewie szerint „a komputerек közvetítette kommunikáció önmagában sem nem demokrácia-barát, sem nem demokrácia-ellenes” (15.). Ő is úgy véli, hogy az egyik legnagyobb probléma az elit-tömeg exkluzív viszonyának újratermelődése, az elektronikus kommunikációhoz való korlátolt hozzáférési lehetőségek miatt, és az „internet körüli csatában” a régi politika és de-

mokrácia-konfliktusok az újakkal együtt jelennek meg, önmagában tehát nem jelent új minőséget, hanem a konfliktuskihordás új terepét, médiumát, arénáját nyitja meg.

Rendszerezi az internet-alkalmazás terepét, lehetőségeit a demokratikus akaratképzési folyamatban, amellyel az általában folyó, globális-totális vitatkozás helyett szelektív, és intézmény, illetve kommunikációs forma-specifikus kutatások és elemzések lehetőségét nyitja meg „az” Internet és „a” Demokrácia viszonyáról folytatott, az általánosság szintjén semmitmondásra kárhoztatott álproblémák helyett.

3. táblázat *A kommunikációs típusok, a politikai funkciók és a célok rétegei az internet használatában*

Kommunikációs típus	Funkciók	Célok
one-to-many	Polgári információ	Polgárérzület
	Transzparencia	Polgárokhoz közeli közigazgatás
many-to-one	Elektronikus petíció	Részvétel a tervezésben
	Tele-választások	Elektronikus demokrácia
many-to-many	Vitafórumok	Deliberáció
	Közösségi hálózatok	Community empowerment

Forrás: Claus Leggewie: Netziens oder der gut informierte Bürger heute. *Transit* 13. Sommer 1997.

Leggewie példás szisztematikája a problémák szelektív felvetéséhez segíthet hozzá. A minden érték egyszerre való pozitív vagy negatív utópiákba illő újragondolásának szintje sem nélkülözhető a demokráciaelmélet alapproblémáinak az újrafogalmazásához, de a politika- és társadalomtudományok vizsgálati szintjén operacionalizációs összefüggéseket kell azonosítani a kutatási problémák értelmes felvetéséhez és a stratégiák kialakításához. A globális civil társadalom vagy a behálózott társadalom alternatíváinak szintjén aligha juthatunk tovább olyan megállapításoknál, mint Edward Comor, a „*Kommunikáció szerepe a globális civil társadalomban: erők, folyamatok, perspektívák*” című tanulmány szerzőjének összegzése. „*Az új technológiák alkalmazása avagy az életstílus szintjén való elsajátítása a társadalmi mozgalmakban és másutt elősegítheti az adatok cseréjének felgyorsulását és a tevékenységek térbeli koordinációját, de paradox módon csökkentheti a közösségek reflexiós szintjét, gyors mobilizációt inspirálhat, de kevés időt hagy a kritikai reflexióra.*” (Conor, 2001, 405.)

Azaz a habermasi koncepció evolutív alkalmazása túlzott optimizmust jelent a 21. század globális globalizációt igenlő vagy tagadó mozgalmi szek-

torára. A mozgalmi szervezeten belüli demokrácia kérdései a globális NGO-kal kapcsolatos gyakorlati tapasztalatok értelmezései alapján például égető módon jelennek meg a globális civil hálózatok szintjén, ahol a szervezeti identitás fenntartásához szükséges menedzsment és anyagi-személyi erőforrás-mobilizáció funkcióinak ellátása mégiscsak szükséges. A kortárs társadalmi mozgalmak több elemzője szintén a pesszimista következtetések felé hajlik a tekintetben, hogy a szervezetfejlesztés és a menedzsment problémái mennyire helyettesíthetők a gyors és olcsó virtuális kommunikációs potenciálok révén (della Porta-Rucht-Kriesi, Klein-Koopmans-Geiling, Brunnengräber-Klein-Walk). A virtuális mozgalmak és a globális világ realitásai nagymértékben eltávolodhatnak egymástól, a kapcsolat egyre nehezebben jön létre, a legitimitáció egyre fogy, a mobilizált elit és ellenelit egyre szűkebbé válhat a virtuális helyett a valódi realitások problémáiban sínylődőkhöz képest. A szakadék nagysága az ún. „fejlődő világ” csúcsein is érzékelhető, mint azt az ENSZ jelentése aláhúzza.

„A bulletin board service, avagy a World Wide Web, news groups és az elektronikus kommunikáció más olyan formái, amelyek az ipari államok tudósait arra ösztönözték, hogy radikális változásokat jeleznek előre a demokrácia fejlődésében, egy közös vonással rendelkeznek: ezen kommunikációs formák mind szöveg alapúak, és az írástudás magas fokát feltételezi használatuk. A fejlődő országokbeli írástudatlanság magas fokát szem előtt tartva a kormányzati rendszerek továbbfejlesztése ezekben az országokban a nemzetközi kommunikációs technológia révén más megközelítést kíván meg. Mint egy dél-afrikai NGO képviselője megfogalmazta: ‘hogyan lehet a személyi számítógép működését elmagyarázni olyan embereknek, akik alig tudnak olvasni, és az elektromosság alapelveit sem értik annak elérhetetlensége következtében.’” (Mansell-When, 1998, 77.)

A társadalmi mozgalmak mobilizációs potenciáljai és az új média közötti összefüggések értelmezésére nem csupán a problémafelvetés oldalán szükséges az analitikus szisztematika, amely szelektívvé teszi a probléma-felvetési és kutatási stratégiákat, hanem a mozgalmatípusok szisztematikus elkülönítésére is szükség van ahhoz, hogy a demokráciaelméleti értelmezés lehetséges legyen. Ahogyan Leggewie tömören megfogalmazza a dilemmát, „új autentikus korszak avagy elektronikus populizmus?”, azaz az új médiumokat használhatják a demokratikus és a demokráciaellenes mozgalmak is, így a szélsőjobboldali, xenofób extrémizmus és az internet viszonyáról komoly elemzések születtek már. Az új fundamentalizmus globalizációja pedig közhelynek tekinthető 2001. szeptember 11. után. Egyébként Habermas klasszikus, „múlt századi” elemzése a 20. század végének „új társadalmi mozgalmainak” (Neue Soziale Bewegungen) demokratizáló és kommunikatív potenciáljairól már szelektíven fogalmazott, és a mozgalom-együttesen belül eltérő és különböző kommunikatív és demokratizáló potenciált tulajdonított

a különféle mozgalomtípusoknak (Szabó, 1989, 181–187.). Ezt a szelektivitást és differenciálást kell alkalmazni a globális mozgalmakkal a 21. század új mozgalomtípusaival kapcsolatosan is, ha azok kommunikatív-deliberatív vagy demokratizáló esélyeit kívánjuk elemezni.

Minden új hordoz korábbról már ismert vonásokat is. A nemzetközileg koordinált mozgalmi tiltakozó kampányok jelensége már ismert sajátossága például az európai munkásmozgalomnak vagy a feminista mozgalmaknak, a békemozgalmaknak is, már a 19. század kapitalista globalizációs tendenciáinak kibontakozásától kezdve (Keck–Sikkink, 2000). Ezekben azonban a nemzeti politikai-társadalmi téren megszervezett mozgalmak hoztak létre nemzetközi kampányokat, szervezeteket. A posztmodern globalizációs mozgalmak azonban a globális társadalmi-politikai térben szerveződnek meg, integrálnak támogatást, egyéneket és csoportokat, amelyeket esetleg akár nem is kívánnak a nemzeti társadalmi-politikai térben, terekben önállóan megszervezett ágensekként létrehozni (Rucht, 1999). Míg korábban a szolidaritás-séma adta az összeköttetés alapját a különféle csoportok között, amely a különféle nemzeti társadalmi-politikai keretekben kialakult hasonló és összefüggő konfliktusok és problémák megoldására koncentrálnak mobilizálta az elkülönült mobilizációs kampányok koordinált cselekvését, addig most a globális társadalmi-politikai tér egységesen érvényesülő problémái, amelyek mobilizálják a különféle régebbi és újabb tiltakozási potenciálokat a közös cselekvésre a globális társadalmi-politikai térben, amelyben az elektronikusan szervezett mozgalmak és a globális elit konfliktusa zajlik (Jordan, 1999, 214–219.). A közös elem, a tiltakozás mozzanata az adott, többnyire globális-regionális elit döntéshozatala, léte, eljárása ellen, amelyben a legkülönfélébb elitellenes grass-roots csoportok vagy ellenelitiek különböző frakciói vesznek részt. A tiltakozásban való részvétel nem alapul állandó, közös célok, diagnózisok, szervezeti struktúrák mentén felépülő koordináción. Ez a „patchwork”-jelleg teszi lehetővé, hogy leomoljanak a globális tiltakozáson belül a korábban eléggé átjárhatatlannak látszó falak a munkásmozgalom régi, illetve az új mozgalmak új tiltakozási potenciálja között. A szakszervezeti-munkásmozgalmi tiltakozás új profilja bontakozik ki ezekben a globalizáció-ellenes akciókban, amely a 20. század végének a korábbi munkásmozgalommal és a kortárs szakszervezetekkel egyaránt ellentétes és különböző mozgalmait, a feministákat, zöldeket, autonómokat és bizonyos etnikai mozgalmakat egyaránt magában foglal. Az egység, ha van, akkor akcióegység, és ez jelöli ki a mozgalom határait, aki részt vesz benne, benne van, legyen erőszakos vagy erőszakmentes, kapitalizmus- vagy modernizáció-ellenes célja, stratégiája. A globalizáció-ellenes mozgalom posztmodern, abban az értelemben, hogy megismétlődnek benne a 20. századi baloldali jellegű mozgalmi kultúrájának bizonyos elemei, a szocialisták, a szindikalisták, az anarchisták, a zöl-

dek és az alternatívok mozgalmainak és tiltakozásainak hozadéka. Az ad-hoc akcióegységek, a hálózatok hálózatainak létrehozása jellemezte a korábbi mozgalmak stratégiáit is, azonban többnyire lokális-regionális jellege volt, a külső szolidaritás eseti megnyilvánulásaként vendégaktivistákkal, vagy másutt szolidaritási akcióként megszervezett hasonló jellegű, kapcsolódó tematikájú rendezvényekkel. Az új a globalizáció-ellenes mozgalomban az, hogy mindenki vendég, és ugyanakkor mindenki otthon van, legyen a rendezvény akárhol, mivel a tematika nem kötődik a rendezvény helyéhez, társadalmi-politikai értelemben, a tiltakozók is egyaránt a globális társadalmi-politikai rekrutáció alapján álló heterogén szivárvány-koalíciót jelképezik, még akkor is, ha a költségek függvényében a helyi-körzeti aktivizmus részvételének esélye esetleg nagyobb lehet. Ez azonban nem döntő tényező a globalizált világ globalizáció-ellenes mozgalmában. A tér és idő költségtényezőinek a modern kommunikációs és közlekedési technológiák következtében való csökkenése, és a globális hálózatok világszerte létrejött struktúrái bizonyos elitcsoportok számára megkönnyítik a globális szervezést és szerveződést, illetve a mobilizációt. Így ír erről az egyik elemző (Evarard, 2000): *„A világtársadalom tagjai szorosabb közösségeket alkothatnak online, mint az utcán összetalálkozva. Az ilyen érdekalapú virtuális közösségek kihívást jelenthetnek a nemzetállamokkal szemben is.”* (133.) *„A Cyberspace hamarosan globális jellegűvé válik, ha ma még nem is az. A világtársadalom tagjai a földrész bármely pontjáról elérhetik azt, de nem mindenki lesz képes arra, hogy elérje az internetet... Akik nem férnek hozzá a globális kommunikációs technológiákhoz, azok egyre kevésbé lesznek képesek megérteni és követni a globális gazdaság és társadalom változásait”.* (161.)

Regionális civil mozgalmak: Az „új regionalizmus” az EU-ban

Dirk Gerdes (1999, 302–303.) az egyik civil társadalom szemléletű régió és regionalizmus elemzőjeként említi Michael Keatinget, aki a regionalizmus-kutatás egyik legismertebb vezető személyisége. 1988-as munkájában már a „jakobinus állam vége” kérdését teszi fel, ugyanakkor azonban nem a regionális evolucionizmus-optimizmus képviselője. A regionalizmust a modern társadalmi tevékenységi területek lehetséges metszéspontjaként értelmezi, amelynek ily módon gazdasági, politikai és kulturális elemei egyaránt vannak, nem azonosítható az etnikai vagy a kultúraautómia problémájával. Szerinte a modern politikában ez a mobilizációs tendencia csak korlátozott módon nyerhet tért – összefüggésben a modern pártrendszerek struktúraváltozásával. A hagyományos pártpolitikai logikák csak a kompromisszumképes koncessziók spektrumának részeként értelmezik a regionális igényt, főként mint gazdaságpolitikai „engedményt”, speciális helyzet biztosítását, és a komplex gazdasági, politikai és kulturális régió lét-

rehozása idegen test számukra. Ezt a feladatot csak a nemzetállamok feletti szint erejének megnövekedése láthatja el, a homogén alma-állam kereteinek megtörésével és a szőlő-telepítés programjával – saját szóképeinket használva. Ezzel magyarázható, hogy a hatvanas-hetvenes évek regionalista mozgalmai kiszorultak a néppárti berendezkedésből, radikális mozgalmakra vagy kompromisszumra képes regionalista pártokra oszlottak, amelyek valamilyen módon együtt is tudtak működni egymással. Az EU politikai rendszerének kiépülése azonban „fölül írja” a nemzetállami pártrendszer, érdekegyeztetési rendszerek, közigazgatási beosztások logikáját, és olyan új politikai lehetőségstruktúrákat teremt, amelyek részben szándékoltan, részben nem szándékolt következményükként új típusú, intézményes regionalizmus kialakulását teszik lehetővé. Az érdekvégyesítés előtt megnyíló új alternatívák a korábbi pacifikált regionalizmus – radikális regionalizmus alternatívája helyett az EU-konform regionalizmus alternatíváját is megnyitják, amely ugyan nem királyi út, de lehetőséget biztosít új típusú politikai törekvéseknek. Az EU nemzetállamainak belső átalakulásai, az europaizálódás különféle regionális alternatíváit nyitották meg, amelyek átalakították a regionális mobilizációk szerkezetét.

Keating és Loughlin újabb, Nagybritannia sokat és sokféleképp elemzett „devolúciós” fejlődéséről írva állapítanak meg néhány általánosítható modellt az új regionalizmus elemzéséhez (2002). A regionalizmus mobilizációját a politika mezzo-szintjén bekövetkezett változásként értelmezik, amelynek mind politikai, mind pedig gazdasági, bel- és külpolitikai, valamint gazdasági tényezői egyaránt vannak. A regionális és a közpolitikai hályozatok összefonódásáról beszélnek, a szektorális politikák és a helyi társadalomban és politikában való beágyazottságuk viszonyáról.

A territoriális policy community kialakulásának alapjai:

- a múlt hagyományai;
- az intézményes változások okozta változások a network-ök szerkezetében;
- illetve a network-ök tevékenységének három területe közötti különbség és összefüggés, a helyi, az országos és az európai érdekvégyesítési terek megnyílása;
- közös territoriális identitások.

A Nagybritannián belül zajló territoriális folyamatok elemzésében ennek megfelelően kategóriák :

- a devolúció előtti politikai network-ök állapota;
- a szervezeti és szerkezeti változások által megnyitott politikai tér szerkezte;
- a territoriális értelmezési keretek, alapértékek, domináns orientációk jellege.

Mindhárom területet érinti az europaizálódás folyamata, amely egyszerre megy végbe a társadalom, politika és kultúra területein, az egyes földrajz-

zi és társadalmi területek közötti konfliktusos és kooperációs folyamatban, átformálja az identitásokat, újradefiniál érdekkonstellációkat, és formálja az érdekképviseleti rendszer logikáját is (Keating, 2000).

A huszadik század végén a globalizáció és a regionalizáció folyamatai a nemzetállami funkciók átalakulásához, illetve csökkenéséhez vezetnek, ugyanakkor más, nem-kormányzati jellegű aktorok részvételét, illetve előtérbe kerülését segítik elő a nemzetállamok kompetenciáiból kikerülő társadalmi, gazdasági és politikai döntési folyamatokban (Ágh, 1997). Melyek ezek az aktorok, és hogyan foglalkoznak velük olyan, a nemzetállami keretből kiemelkedő integrációs szervezetek, mint amilyen az Európai Unió? A civil szervezetek a nyugati demokráciákban is hajlamosak a globális vagy regionális hálózatok létrehozására, és azokon belül, illetve azokon keresztül az államhatárok felett anyagi és emberi erőforrások és know-how áramoltatására. Ez egy köztes helyzetként írható körül, inkább hajlamosak erre a civil szervezetek, mint az egyéb állami-politikai szervezetek, és kevésbé hajlamosak rá, mint a versenyszektorban működő gazdasági és szolgáltató szervezetek. A „globalizáció” és a „regionalizáció” néven a kortárs társadalomtudományokban széles körben vitatott folyamatok a gazdaságból és az infrastruktúrából, valamint a kommunikációs és számviteli rendszerekből kiindulva foglalják el az egyes társadalmi alrendszereket, és a civil szektor könnyebb zsákmányuk, mint az állami-politikai tevékenység jó része (Lengyel László, 1997, 31–63.; 162–194.). Kialakulnak az EU szintjén működő lobby- és jogvédő szervezetek, polgári kezdeményezések regionális hálózatai, főként a szociálpolitika, a jogvédelem és a környezetvédelem, a kisebbségvédelem és az itt tárgyalt területi-regionális érdekképviseleti vonalakon, illetve más, különféle, az Unió által is kiemelten támogatott területeken. Az EU a kollektív cselekvés, a kollektív lobbizás relatíve önálló politikai szintjévé válik a nemzetállamok felett, egy tanulmány például a kilencvenes évek elején húszra teszi azoknak az EU-szinten megszerveződött, szociálpolitikai profilú nonprofit szervezeteknek és szervezetei hálózatoknak a számát, amelyek az EU szociálpolitikai programjaihoz kötődnek (Cram, 339–359.). Nem csoda, hogy a megfelelő forrásokkal és támogatottsággal rendelkező civil szervezetek igyekeznek az uniós politizálás, érdekvényesítés szintjét is meglépni, vagy egyenesen ezen a szinten szerveződnek meg, és igyekeznek integrálni a különböző államok keretei között működő hasonló profilú szervezetek erejét. Ez azonban az Unió szintjén kétségkívül meglévő segítő szándékok ellenére sem problémátlan folyamat. Az Unió szintjén való működés ugyanis már olyan infrastrukturális, szervezeti és stratégiai, illetve kommunikációs érettséget tételez fel, amelynek a civil szektor, a regionális civil társadalom aktorai sokszor csak eredeti identitásuk és célkitűzéseik feladásával felelhetnek meg. A nemzetek feletti bürokráciák saját kompetencia-növelésük, programstratégiáik erősítésére

igyekezhetnek létrehozni az EU-szinten működő NGO-kat, érdekképviselőket, policy network-öket, amelyek elválhatnak az adott területen működő releváns regionális szervezetek, szövetségek világától. Az EU-szinten történő tevékenység léte már önmagában nagymértékben visszahat a nemzeti regionális és politikai szintek működésére, mint azt Cram a szociálpolitika terén meggyőzően bemutatta (Cram, 339–350.): de a folyamat kétarcú, hiszen az európai szinten való találkozás, a fejlettebb, gazdagabb tapasztalatok átadása, sőt esetleg a kölcsönös vagy az uniós segítség az adott terület részvételi hatásfokát is megnövelheti helyi, regionális vagy nemzeti szinten (Cram, 352.).

Sidney Tarrow (1995, 223–225.) egyenesen azt a tézist állította fel az EU szintjére kerülő társadalmi konfliktusok elemzése kapcsán, hogy bizonyos nemzeti politika szintjén gyengébb érdekcsoportok, amelyek kirekesztődnek a nemzeti korporatista érdekegyeztetésből, elvileg sikerrel próbálkozhatnak érdekeik kerülő úton, az európai szinten történő érvényesítésével, s ezzel a „konfliktus európaivá változtatását” érhetik el. A konfliktusok globalizálódásának csupán csak egyik terepe az európai régió. „A globalizáció nyomán a mobil militáns aktivisták, az olcsó és könnyen elérhető kommunikációs technikák segítségével, hálózatokat és nemzetek feletti szervezeteket hoznak létre, amelyek a világ társadalmi mozgalmait kölcsönösen reagáló kollektív cselekvések világhálózatává változtathatják” (Tarrow, 223.). Az „örkutya” („watchdog”) funkció, a sajátos közösségekre, szektorokra gyakorolt negatív következményű hatások tematizálása nemzetközi vagy integrációs szinten következik be, ha a „kutya nem ugathatott” a nemzeti politika szintjén, azaz ha ott valamely okoknál fogva elmaradt, vagy nem volt sikeres az érdekérvényesítés, akkor az európai szinten még egy esély van ennek megszervezésére, esetleg európai vagy nemzetközi segítséggel. Tarrow szerint az EU különösképpen fogékony a nem-kormányzati szervezetekkel való együttműködésre.

„Paritásos bizottságok, irodák és speciális csoportérdekeknek szentelt bizottságok létrehozása révén az EU a mozgalmak aktivistáinak bevonását rutinizálta, intézményesítette. Ezt megteszi minden modern kormányzat, de még inkább az EU, amely rászorul választott szerveinek gyengesége, illetve nem-választott tisztségviselőinek igényei miatt a demokratikus legitimitációra, a közvetlen kapcsolatokra az európai társadalmak életerejével (forces vives).” (Tarrow, 240.).

Ennek az európai, közvetlen demokratikus legitimitációt nélkülöző bürokráciának és a már kialakult civil társadalmi, mozgalmi regionális hálózatoknak az egymásra találását Tarrow elsősorban a környezetvédelem, illetve éppen a regionális érdekek érvényesítésének síkján véli felfedezni (240–241.) A szervezett társadalmi érdekek érvényesítésére tehát elvileg kétféle nagy stratégiai opció nyílik meg az európai szint intézményesülésé-

vel: Brüsszel szintjén európai hálózatokkal megjelenni, vagy pedig erős, hazai nyomásgyakorlás révén a saját nemzeti kormányzati apparátus közvetítéssel fellépni a brüsszeli direktívák ellen (Tarrow, 242–243.).

Tarrow paradigmaticus megfogalmazásai is nyilvánvalóvá teszik, hogy különböző civil társadalmi, regionális szerveződések, különféle érdek- és társadalmi csoportok eltérő stratégiákat alakítanak és alakíthatnak ki, eltérő esélyeik vannak az európai döntések befolyásolására mind a regionális, a nemzeti, mind az integrációs arénában. Például új típusú csoportok, újonnan megjelenő társadalmi igények, mint a nyolcvanas évek új társadalmi mozgalmával megjelenő feminista, környezetvédelmi, jog- és kisebbségvédő kezdeményezések, vagy épp a regionális autonómiák talán inkább az újonnan felépülő európai politikai aréna felé fordulnak, mint a több évtizede a korporatív érdekérvényesítési rendszerbe hatékonyan betagozódott foglalkozási érdekcsoportok. Előbbiek nemzetközi esélyeit növeli párhuzamos és egyidejű megjelenésük a nyugati jóléti államokban, a problematizált kérdések határokon túlnyúló, regionális és ugyanakkor globális jellege, az új társadalmi mozgalmaknak a globális és a lokális szint közötti közvetlen kapcsolatot kereső politikaértelmezése (Szabó, 1989, 149–175.). Az esélyek az integrációs szinten úgy növekszenek, ahogyan létrejön a szabad munkaerőpiac, tőkepiac, illetve integrálódnak a munkaügyi kapcsolatok és a jóléti szolgáltatások kezelésének módjai. Nincsen tehát eleve és végleg katalógusa az EU-szintű civil társadalmi érdekeknek, vagy az olyanoknak, amelyeket onnan kizártak, hanem az uniós ágazati politikák és intézmények, és különösen közöttük a regionális érdekek érvényesítését intézményesítők változásai (Kaiser, Soós, Navracsics, Pálné) folyton változó „politikai teret” írnak körül, amelyben a potenciális érdekérvényesítés lehetőségei a különféle regionális és egyéb civil társadalmi csoportok számára folyton újraprendeződnek, amely változások megjelennek e csoportok stratégiáinak változásában is. A „transznacionális érdekérvényesítő/mobilizációs képesség” és a „nemzetállami érdekérvényesítési/mobilizációs képesség” viszonyai az egyes regionális civil szerveződés vagy a regionális civil szerveződések szektorai számára változóak.

Az új politikai szint megjelenése intézményesen, illetve belpolitikailag azt eredményezheti, hogy a végrehajtó hatalom befolyása nő a képviseltekkel szemben, s ennek következtében a hagyományosan a nemzeti képviseltekben erős csoportok érdekérvényesítése gyengülhet a végrehajtással együttműködőké pedig nőhet (Tarrow, 242.). Megfontolandóan lehet érvelni az ilyen tendenciák ellen demokráciaelméleti alapon az EU-ban a bürokráciával megnövekedő méretek problémájával is (Opp, 1994), hiszen a nagyobb politikai integrációs egységen belül a kis, halkabb érdekek esélye csökkenhet – feltéve, hogy ha nem rendelkeznek éppen jobb nemzetközi kommunikációs képességekkel, mint ahogyan bizonyos gazdag európai ré-

giókhoz kötődő szerveződések, amelyek szervezeti és érdekérvényesítési potenciáljukat megsokszorozhatják integrációs szinten. Az EU-ban a „demokratikus deficit” (Navracscics, 1998a) problémái és dilemmái tehát ebben a vonatkozásban is sokoldalúan és nem egyértelműen jelentkeznek, hiszen az európai bürokráciák egyelőre gyenge lábbon álló képviseleti legitimitációja éppen közvetlen részvételi legitimitációs források iránti érzékenységük megnövekedéséhez, és ezáltal az európai civil társadalom támogatásához vezethet. A többszatszornás érdekérvényesítés pedig szükségképpen megnöveli a versenyt a különböző csatszornák között, így a lokális, regionális és nemzeti érdekartikuláció még nyitottabbá is válhat a regionális civil szervezetek számára azok európai megjelenésével párhuzamosan. Az Európai Unióban társadalmi-politikai konfliktusok kezelésének tehát újabb szintje alakul ki, a korábbi helyi, ágazati, regionális, nemzeti „politikai arénák” mellé társult az uniósz politikizálás szintje is, megjelent a „konfliktus európai dimenziója” (Tarrow, 243.) a regionális civil szervezetek számára is. Tarrow szerint azonban ezt nem szabad valamiféle végleges és visszavonhatatlan strukturális politikai változás alapjának tekintenünk, hiszen *„a nyugat-európai államok és civil társadalmak ereje azt mutatja, hogy létezik ugyan a globalizáció vonzása, de annak hatásait nagymértékben éppen a nemzetállamok és intézményeik közvetítik. Ez közvetlenül is megmutatkozik a nemzeti végrehajtó hatalom és bíróságok végrehajtói, kivitelezői szerepében a brüsszeli döntések vonatkozásában”* (Tarrow, 243.).

Mint Perri 6 elemezte (1992, 1993) Kuti Éva közreműködésével, Magyarországnek és más közép-kelet-európai országoknak az EU-hoz való csatlakozása, amely lassú, hosszabb előkészítést biztosító folyamat, képes arra, hogy szerves kapcsolatokat alakítson ki a nyugati demokráciák és Magyarország civil szektorainak ágensei között, és az egységesülő társadalmi-politikai térbe a feladathoz felnövekedő regionális civil szektort léptessen be. Mindkét oldal, az EU és Magyarország döntéshozói és politikacsinalói számára megfogalmazzák a szerzők (Perri 6/Kuti, 1993, 65–66.), hogy a nonprofit szektor sajátos akcentusú szempontjait vegyék figyelembe az integrációs folyamatok tervezésénél és menedzselésénél, és szerintük ehhez még mindkét oldalnak, elsősorban az intézményes keretek kialakításával, sokat kell fejlődnie.

Azok a folyamatok, amelyeknek kihívásaival Magyarország a keleti bővítés során szembesül, a nyugati szakirodalomban már régen a koncepcionális fejlődést és – közvetve – a politikai alternatívák mérlegelését is szolgáló viták elindítói. A nyolcvanas évek óta átalakult a gondolkodás Európában a régiókról. Az állam helyett a globális tér, és az EU-szint került előtérbe, vele a regionális civil hálózatok kérdése – írja Keating (2000, 1). Az 1990-es években a regionális szemléletmód önállósága még nagyobbra növekedett szerinte, és egyaránt jelen van a globális, az európai és a regio-

nális fejlődésről folytatott vitákban. A regionális, az európai és a globális szint fejlődésének komplex társadalomtudományi vizsgálata átformálta a régiókról való gondolkodást, azok többé nem tolerált, megtúrt elemzési egységek a nemzetállam, társadalom és kultúra kereteiben gondolkodó korábbi társadalomtudományi reflexiók mintájára. A regionális politikák nagymértékben europaizálódtak. A képlet megfordult az 1988-as megközelítés óta, akkor Keating arról elmélkedett, hogyan illeszthető be a régió a politikacsínálásba a gazdasági érdekérvényesítés egyik új típusaként, 2000-ben pedig úgy véli: „*az ideológiák, az osztály és párt elkötelezettségek meggyengülésének korszakában a területiális előnyök olyan vonzó témák a politikusok számára amelyekkel széles választói bázis mobilizálható*” (2000, 1).

Az új társadalomtudományi megközelítések számot vetnek ezzel a megnövekedett jelentőséggel, és Keating kiemeli bevezetőjében a következő megközelítésmódokat, iskolákat, kutatási irányzatokat, amelyeket röviden jellemez, de inkább címkéz, és elnevezésüket mintegy valamiféle regionális gazdaságpolitika alapértékeinek szlogenjeként vagy logójaként dobja be:

- a piac „társadalmi konstrukciója” („*the social construction of the market*”);
- a társadalmi tőke („*social capital*”);
- az alkuval nem módosítható kölcsönös függőségek („*untraded interdependencies*”);
- az együttműködésre épülő gazdaság („*associational economy*”);
- a tanuló régió („*learning region*”);
- a versenyelőnyök („*competitive advantage*”). (1–2)

A regionális fejlesztési politika szintjén Keating a következő tendenciákat és továbbfejlődési utakat említi sarokkövekként, hasonlóan a gazdaságpolitikai paragrafusokhoz, itt is egyfajta szlogen-logo-hívószó listát adva:

- decentralizáció („*decentralization*”);
- intézményépítés („*institution-building*”);
- emberi erőforrások („*human resources*”);
- kutatás, fejlesztés, technológia transzfere („*research, development, technology transfer*”);
- kis- és középvállalkozások, saját alapú fejlődés („*small firms and endogenous development*”) (2–3).

A társadalomtudományban „konszenzus van arról, hogy jelentős változások történtek, de arról kevésbé, hogy miben is állanak ezek a változások” (3.). A „*bizalom*” és a „*társadalmi tőke*” koncepciói szerinte alkalmasak lehetnek arra, hogy a „*nem szimultán reciprocitás*” problémája megközelíthető legyen ebben a komplex folyamatban.

„*Olyan viszonyok jöhetnek létre, amelyekben a bizalom és a kooperáció megnövekszik annak a tudatában, hogy reciprocitás jön majd létre*” (3).

Nem véletlen, hogy a társadalmi tőkével foglalkozó elemzésekben elő-előkerül a hivatkozás Polányi Károly gazdaságantropológiai koncepcióira,

azonban a szerzők többsége inkább mai szerzőket, például Keating Fukuyamát és Putnam sokat vitatott megközelítését, valamint James Coleman klasszikusnak tekinthető koncepcióját idézi. Keating szerint az autonómia és a regionalizáció kérdése az új szakirodalomban nem pusztán politikai-adminisztratív, hanem kulturális és gazdasági-társadalmi kategória. A városfejlesztési kutatások alapján vezeti be a „*fejlesztési koalíció*” kategóriáját, amelyet a regionális fejlesztésre szerinte sikerrel lehet alkalmazni.¹

Keating az elemzésre kiválasztott spanyol régiók esetében a következő szinteket tartja összehasonlítandó szemléleti csomópontoknak:

- *kultúra és identitás, mint a magatartást és a viszonyrendszereket alakító tényezők;*

- *az intézményeket úgy kell megvizsgálni, mint a kultúra és az értékek létrehozásának és működésének motorjait, valamint a racionális kooperációnak a kereteit;*

- *olyan társadalmi viszonyok, amelyek a helyi vállalkozói osztály létét lehetővé teszik, valamint a tőke és a munka bevonása a fejlesztési koalícióba;*

- *olyan politikai minták és a politikai verseny olyan szerkezete, amelyek arra motiválják a politikusokat, hogy a fejlődést elősegítő politikákat fogadjanak el... kritikus tényező a vezetés... a regionális vezetők;*

- *végül megvizsgáljuk azokat a politikákat és politikai intézkedéseket, amelyeket a régiókban alkalmaztak, összefüggésben azokkal az intézményekkel, aktorokkal és attitűdökkel, amelyek kombinációja létrehozta azokat.*²

A kiválasztott spanyol régiók elemzése előtt előrebocsátja, hogy: „*Hasonló kormányzati intézményeik vannak, mint a spanyol autonóm közösségeknek. Azonban tapasztalataik a fejlődéssel és a változással kapcsolatosan eléggé különbözőek. Némelyik különbség objektív tényezők függvénye, mint a földrajzi hely és az ipari szerkezet. Más különbségek a kultúrának és használatának eltéréseiben gyökereznek. Mindenekelőtt alapvető különbségek vannak abban, ahogyan a régiókat kitalálták és létrehozták, illetve újjáalakították a társadalmi és politikai elitek. Egyik régióban sincsen változhatatlan, megmerevedett kultúra, hanem mindkettő a maga módján alakítja kultúráját az új külső és belső kihívások alapján.*”³

Illesszük Keating elméleti-módszertani kiindulópontjának durva körvonalai mellé konklúziójának néhány fontos elemét, amelyek túlmutatnak a két spanyol régió összehasonlító elemzésén, és inspirálhatnak más régiók kutatásában: „*...a kihívás abban van, hogy a modernizáló regionalizmus felé fejlődünk, mind a tradicionalista regionalizmussal, mind pedig a globális neo-liberalizmussal szemben, amely megsemmisítené a régiót, mint a nyilvános cselekvés keretét. Ez a követelmény az intézményépítés, kulturális politika és gazdasági fejlődés szerves kapcsolódását írja elő... Katalónia és Galícia... egyaránt ugyanazzal a kihívással találkozhatnak, a fejlesztési modell létrehozásának problémájával, és mindkettőnek megvan a maga ereje és gyengesége ebben, ha*

európai összehasonlításban vizsgáljuk őket. Amit példájuk megmutat, az az, hogy a régiók a politikáknak nem csupán a fogyasztói, akik a fejlődés egyetlen globális modelljéhez igazodnak, hanem különféle stratégiákkal lehetséges mobilizálni a társadalmi és kulturális forrásokat”.⁴

Keating, akit a „new regionalism” egyik vagy akár „a” központi elemzőjének tekintenek a kortárs társadalomtudományban, sokrétű és kiterjedt munkásságával valóban megkerülhetetlen a probléma körüljárásában. Mivel ontja a publikációkat, és már elég régen nem vállalkozhatok itt egy átfogó áttekintésre, hanem az eddig főleg rövidebb, esettanulmányok általános szempontjait kiegészítve egyik újabb összefoglaló munkája (Keating, 1998) alapján érzékeltetem megközelítésmódjának elméleti kereteit, elemzési perspektíváit, hangsúlyozva, hogy állandóan kutat és ír, mindig újra-meg újrafogalmazza credóját témánkról, „az új regionalizmusról”, mellyel kapcsolatosan elsősorban a politológiai elemzéseit említem a regionális civil társadalmak kontextusáról.

Könyvének az „Új regionalizmus” című fejezete (1998, 72–112.) a probléma átfogó megközelítésének az egyik összefoglalását adja (azonban a sokat publikáló szerző ezt azóta biztos újból megtette, itt azonban álljon ez a nem túl régi és eléggé használhatónak tűnő verzió). A történeti áttekintés megegyezik a korábban ismertetett modellel: a 60–70-es évek a regionális politikai szint stabilizálásához vezettek Nyugat-Európában, a nyolcvanas évek végétől azonban a regionalizmus új hulláma figyelhető meg. Ennek háttere a politikai mobilizáció új hulláma és a nemzetközi rendszer, valamint az EU kontinentális rezsimjének változása, azaz már nem csak az államok átszervezésének ügye, mint korábban, sőt maga az állam is megváltozik e folyamatban. Tehát korábban adminisztratív-politikacsínálási reformok, most strukturális, a globális rendszerben és az EU-ban gyökerező, az állam alapfunkcióit is érintő változások zajlottak és zajlanak. Az állam autoritása három oldalról is veszélybe került: a nemzetköziesedés, a regionális-lokális megújulás, a piac és a civil társadalom, amelyek erodálják hagyományos funkcióit. Az új regionalizmus már nem csupán a szinguláris nemzetállam jelensége („it is not contained within the framework of the nation-state” – 73), és a régiók nem az együttes státus-nyereség szolidaritásában, hanem európai és globális versenyben vannak egymással. A régi és az új regionalizmus ambivalens kapcsolatban vannak: „Az új regionalizmus modernizáló és előretekintő, szemben a régi típusú provincializmussal, amely ellenállást fejtett ki a változással szemben, és a hagyományokat őrizte. Azonban a régi és az új regionalizmus egyaránt rá van kényszerítve az együttműködés valamilyen formájára, egy bonyolult szövetségre, amely új szintézist keres az univerzális és a partikuláris között.”⁵

Az állam gazdasági, szociál- és kultúrpolitikai pilléreit egyaránt kikezdi a globalizációs és európanizációs irodalomban sokszor és sokféleképp leírt

folyamatok. „Felülről” az EU és a globális rendszer veszélyeztetik még a közhatalmi funkcióit is, és mindez pedig igen erőteljesen kihat az állam és a régiói között fennálló viszonyrendszer átalakulására. A párhuzamos folyamat az alulról, a régiók, a civil társadalom és a piacok oldaláról való erózió sem kevésbé kíméletes az állami szuverenitás és funkciók számára. Azonban túlzás Keating szerint az állam és az ő szuverenitásának eltűnéséről, kihalásáról beszélni, hiszen inkább normális, valódi transzformáció zajlik, amelyben magának a politikának az értelme is átalakul, a demokráciával együtt. A globális rendszer, a modern kommunikációs technológiák, az individualizáció a társadalmi-politikai tér vagy terek új kristályalakzatait eredményezik (77.), amelyekben a régiók pólusának síkja megerősödik, központibb jelentőségűvé válik a korábnál. *„Regions as economic dynamos to the downgrading of states”* – ír róluk képletesen Keating, de rögtön hozzáteszi, hogy ez a folyamat persze nem problémátlan, hiszen:

- Nem jön létre ebből a folyamatból az egységes territoriális hierarchia rendje.

- A regionális keretek a társadalmi részterületek eltérő és sokszor ellentétes szempontjai szerint nem mindig esnek egybe.

- Nem is minden régiót és nem mindenfajta ragad magával ez a dinamikus folyamat.

- A politika autonóm szerepet tölt be a folyamatban, szemben a marxista és funkcionalista gazdasági-társadalmi determinizmus feltételezéseivel.

- Tehát nem új, gyönyörű, kiegyensúlyozott kristályszerkezet az „új regionalizmus” világa, és nem is hasonlít a „régiók Európája” szlogennel szuggertált új világhoz.

Az új rendet megteremtik, mégpedig olyan tudatos politikákkal, amelyek, ha tetszik, ha nem, „fragmentációhoz” is vezethetnek. A különféle nyugat-európai restrukturációk tapasztalatait röviden áttekintve Keating a következő formulát adja: „Ebből a folyamatból a régiók keletkezését két vonatkozás mozdította elő. Egyrészt a régiók olyan politikai arénákká váltak, amelyekben témákat formálnak, politikákat vitatnak meg, döntéseket hoznak, és forrásokat osztanak el. Ezt előmozdítja a decentralizációs tendencia a politikában és a társadalmi mozgalmakban, valamint az a trend hogy territoriális jelentőséget adnak a politikai vitáknak. Másrészt a helyhez kötött beruházásokért, piacokért és más lehetőségekért folyó verseny megnövekedése a régió belüli politikai versenyt helyettesítheti a régiók közötti politikai versennyel. Ebben a játékban a régiók aktorokká válhatnak a döntéshozatal új rendszerében... A régiók úgy jöttek létre, mint a politikák létrehozásának új helyszínei, a cselekvések rendszerei, mint a globális rendszer önálló aktorai.”⁶

Keating számba veszi a régiók konstrukciójának feltételeit, kategóriáit, és bővebben kifejti azokat. Itt a szisztematikát, illetve a témánk szempont-

jából releváns elemzéseket idézem föl a fejezetből, melynek ez a része (79–94.) a következő alcímekre tagolódik:

- Territoriális tér (79–80.)
- Funkcionális tér (gazdasági-szociális) (80–83.)
- Regionális kultúra (83–85.)
- Regionális identitás (85–94.).

A regionális identitás sokértelmű fogalma perspektívát nyit a politika és a regionális mobilizáció felé. A szükségképpen sematikusán áttekintő fejtegetésekben felbukkan, de szerintem nincs kellőképpen kamatoztatva – legalább is nem itt – a „regionális politikai szubkultúra” fogalma, amely más típusú, politikai kultúra szempontú elemzésekben komolyabb akcentust kapott, és – szerintem – a regionális mobilizáció-kutatásban jóval nagyobb szerepet kaphat, mint amilyent Keating ehelyütt ad neki. Hogy a regionális politikai identitások némelyike olyan szubkultúrákat alapoz meg, amelyek a központi állam elleni mobilizáció alapjait szolgálják, erről más típusú kutatásokból eléggé sokat profitálhatunk, és ezt a profitot itt is lehetne és kellene kamatoztatni. A koncepcionálisan kissé üres, az identitással kapcsolatos végtelen irodalomhoz képest kevéssé innovatív fejtegetésekben ismét frappánsan foglalja össze, hogy szerinte mi az „új regionalizmus”.

„Az új regionalizmus az összekötő kapocs a régió és a nemzetközi avagy az európai rend között, régiók között, amelyek keresik a saját helyüket az államban, Európában és a nemzetközi piacon.”⁷

Az identitásnál persze lehet írni minden ország minden régiójáról néhány mondatot (91–94.). Itt is érvényesek olyan általánosságok, mint hogy az identitás nem örök, változhat, ellentmond önmagán belül, belesimul a nemzetállamiba, vagy sem... Témánk szempontjából viszont érdekes az alfejezet néhány frappáns konklúziója: *„A territoriális identitások gyakran a Granovetter-féle értelemben vett gyenge kötéseket jelentenek, nem nagy a kötőerejük, és gyakran együttesen hatnak tágabb (például európai – Sz.M.) kötelékekkel... A régiók a politikai értékelés és cselekvés mércéivé válhatnak annyiban, amennyiben a politikai témák regionalizálódnak, és a társadalmi intézmények a politikát regionális keretben jelenítik meg... Néhány szerző... még mindig úgy tekinti a regionalizmust, mint a késleltetett modernizáció jelenségét, átmenetben a hiten alapuló premodern világról a modernizációra és a nemzetállamra. Ez igaz lehetett még a 19. században, de a 20. század végén a nemzetállam gyakran túl gyenge ahhoz, hogy unitárius nemzeti kultúrát és identitást képviseljen. A régió ugyan eltűnhet az identitást meghatározó helyzetéből, de hátrahagyhat olyan érték- és magatartásmintákat, amelyek megkülönböztetik egyik régiót a másiktól, miközben a nyelv egyre fontosabbá válik. Ugyanakkor éppenséggel új témák merülnek fel, amelyek megosztják a régiókat a regionális értékek, magatartás és identitás vonalain, kapcsolódva a globális gazdaságban betöltött helyzetükhöz.”⁸*

Megszakítva az ismertetés fonalát, amely éppen most vált majd át a témánk szempontjából leginkább releváns politikatudományi kérdésekbe, engedjék meg néhány közbevető megjegyzés a régiókutatás Keating-féle megközelítésének veszélyeiről. Ezek, attól tartok, a más interdiszciplináris területeken, főleg a kontinentális régiókutatásban edzett olvasóknak nem mondanak majd sok újat, de talán itt mégis van helyük. Nagy veszély az ilyen területeken, hogy sokféle szakosodott kutatási területet próbál integrálni, és ebben nehezen, talán alig kerülhető el a felületes, sematikus feldolgozás. Ha egyszerre akarunk a mikro- és a makroökonómia, a szubkultúra, a politikai kultúra, az identitásképződés, a kisebbségek stb., avagy a nagyvonalúan „survey research”-nek nevezett terület minden oldaláról valamit kiszedni az „új regionalizmus” címszavába, vagy például amerikanisztikába, hungarológiába, feminista kutatásba stb., akkor lesre futunk még a legjobban fizetett nemzetközi kutatócsoport-hálózat háttérével is. Valami felületi, sematikus tudományos bevásárló-turizmus vagy shopping center bevásárlókocsi lesz a fogalmunkból, szemléletünkéből, amelyet akár „új európai régiókutatásnak” is lehet nevezni. A másik veszély pedig a regionális részegységek vagy rész kultúrák fiókjainak, húrjainak együttese, ensemble-ja – a német, a spanyol, a brit stb. –, amelyről minden rubrikában el kell mondanivalót, így aztán kikötünk egy újmódi régiókarakterológiánál, amely nem sokkal jobb a hagyományos nemzetkarakterológiáknál. Minden ország minden régiója az EU-n belül példává stilizálódott külön kis irodalmakkal rendelkezik – beszélhetünk regionális hispanológiáról, germanológiáról, albionológiáról, frankofon- és latinológiákról, amelyeket jó esetben valamilyen alapos társadalomtudományi integrációs igény, rossz esetben viszont felületes félműveltség foghat össze. Keating persze jó úton jár, a maga szabta tudományterület integratív személyisége, mindig a nagy áttekintés, a szisztematika létrehozása a célja, persze a saját avagy kutatótársai esettanulmányaival együtt.

A következő politológiai-szociológiai alfejezetben (95–101.) a pártok és a szavazói magatartás regionális elemzésére történik kísérlet az EU-tagok politikai rendszereiben. Konklúziója: *„Nyugat-Európában a választói magatartást meghatározza a regionális kontextus, amely a nemzeti politikai témák értelmezésére, és a helyiek megjelenítésére szolgál. Talán beszélhetünk valamiféle homogenizációs tendenciáról a második világháború után, bár ez is inkább csak látszat volt, mint valóság, mivel a pártoknak a nemzeti szinten zajló versenyhez kellett igazodniuk, kiterjesztve üzeneteiket az egész államterületre, némileg eltérő üzenetekkel. Azonban a nyolcvanas évek óta ez a tendencia megállt, sőt bizonyos tekintetben a visszájára fordult. A pártoknak egyre inkább tekintetbe kell venniük a különböző (regionális – Sz.M.) feltételek és témák különbségeit, és önmaguk is részt vesznek a régiók változó társadalmi konstrukciójának folyamatában.”*⁹

A „társadalmi tér” (101–104.) regionális aspektusainak számbavétele az „associative life” (101.) teljes keresztmetszetét nem, de bizonyos csomópontjait láttatja. Elsőként a „capital–labour” relációit elemzi a régiókban és az új regionalizmus hatását erre a viszonyrendszerre, amelyet a „business organizations” és a „trade unions” magatartásában vizsgál. *„A regionális üzleti és szakszervezeti csoportok egyaránt meghatározzák a regionális politikai kontextust, és meghatározottak a regionális politikai kontextusban. Ahogyan a régió a gazdasági beavatkozás és átalakulás keretévé vált, olyan intézmények kialakulását segítették (a fenti csoportok – Sz.M.), amelyek megnövelik szerepüket ebben a folyamatban, és hozzájárultak ahhoz a szélesebb diskurzushoz, amely a régiót tematizálta. Ily módon összeköttetést hoznak létre a gazdasági átalakulástól a politikacsináláshoz és a politikai intézményekhez.”*¹⁰

A civil társadalom egyesüléseinek, asszociációinak és a regionalizáció tendenciáinak összefüggését Keating így jellemzi: *„A civil társadalom szervezetei, az egyházaktól a sportklubokig és kulturális egyesületekig, segítenek a helyi társadalmi tér létrehozásában, az identitás és közös célok elérésére irányuló kooperáció újrateremtésében. Territoriális civil társadalmak találhatóak meg a történeti nemzetek erősen definiált régióiban, mint pl. Bajorország, vagy sokhelyütt Skandináviában. Franciaországban, Olaszországban és Spanyolországban a civil társadalom inkább lokalizált jellegű, a városokra vagy akár a rurális közösségekre épül. Ezek a lokális tevékenységek maguk is regionális csoportosulások részei lehetnek, és kisebb vagy nagyobb szociális kohéziós erejük révén elősegíthetik az ‘elképzelt közösség’ megvalósulását, de lehetnek izoláltak, szeparáltak egymástól.”*¹¹

A regionális társadalmi tér harmadik elemeként Keating a „regional mass media” szerepét emeli ki a globális, európai, nemzetállami és a regionális nyilvánosság kapcsolatában. Összefoglaló tézise: *„A technológiai fejlődés és a dereguláció aláásták a nemzeti műsorszórás rendszereit, és bevezették a globális televíziózást, de ugyanakkor csökkentették a helyi és a regionális média létrehozásának költségeit és korlátait. Ez megnövelte a helyi és a regionális teljesítményt a médiában, és ez regionális perspektívát adott a közpolitikai témáknak, azonban hangsúlyozni kell hatásainak sokféleségét, amelyek a politikai tartalomtól, valamint a régió és a regionalizmus jelentésétől függenek.”*¹²

Keating a „the politics of regionalism” (104–109.) címszó alatt a regionalista politikai-eszmei irányzatokat szisztematizálja és elemzi. Több fő típust ír le, amelyek szerinte különféleképp kombinálódhatnak az európai politikai gyakorlatban.

1. Konzervatív regionalizmus

A közösséget védi a modernizációval szemben, főként a nemzetállam ni-velláló tendenciáit utasítja el. *„Általánosságban a tradicionalista és a konser-*

vatív regionalizmusok visszaszorultak, ahogyan a regionalizációt egyre inkább a modernizációval és a változással azonosították."¹³

2. „Burzsoá regionalizmus”

Az a politikai irányzat amely a fejlett régiók politikai irányzatait jellemzi, és meg akar szabadulni az állam tradicionális befolyásától, olyan szerkezeteket kíván intézményesíteni, amelyek lehetővé teszik a modernizációt. Mai társadalmi hordozói: „a modernizáló regionális technokrácia, gyakran kapcsolatban a közszféra menedzsmentjével és a hivatásos tervezőkkel mind a kormányzatban mind pedig az egyetemeken.”¹⁴

3. Progresszív regionalizmus

Fejlődés és demokrácia, egyenlőség, szociális reform a célok, bal-liberális és ökológiai irányzatok, szocialisták a főbb hordozók. Ahogyan helyezte Keating jellemzi „*eléggé gyenge maradt, alkotóelemeinek sokfélesége, heterogenitásuk következményeképpen, és a nehézségek miatt, amelyek a gazdasági fejlődés alternatív paradigmájának létrehozásában rejlenek.*”¹⁵

4. Jobboldali populista regionalizmus

Ugyancsak a centralizált állam ellensége, de fellép a migránsok betelepítése, a szociális motivációjú újraelosztás ellen is, a „Lombard Ligát” említi példaként. Társadalmi bázisa „*lower middle classes and small business people*”¹⁶.

5. Nacionalista mozgalmak

A regionalizmus és a nacionalizmus elkülönítése Keating és más szerzők szerint is problematikus terepe a regionalizmus koncepciójának. Példái a nyugat-európai szeparatista mozgalmak, baszkok, katalánok stb.

6. Integratív-dezintegratív és autonomista regionalizmus

A különféle regionalista politikai irányzatok a nemzetállamhoz való viszonyban vitatkozhatnak magukon belül is, például a hagyományos vagy a progresszív táboron belül is meglehet az autonomista és a szeparatista vonal, amely az irányzatok altípusainak elkülönítéséhez vezethet. Ezt így látja Keating: „*Nincsen konzisztens viszony a regionalizmus típusának a bal-jobb skálán való elhelyezése és az általa programként képviselt (nemzeti – Sz.M.) integráció avagy dezintegráció fokozatai között.*”¹⁷

Azonban – Keating szerint – a sok altípus mégis két nagy modellbe sorolható, melyek közül az egyik egyre nagyobb térnyerése tapasztalható: „*Még mindig két típusa van a regionalizmusnak, a konzervatív és defenzív regionalizmus, amely a tradicionális társadalomban gyökerezik, elzárkózó, el-*

lenáll a változásoknak; és ezzel szemben áll a progresszív regionalizmus, amely a tradíciót a modernizáció eszközeként kívánja felhasználni. Ez a különbség megjelenik a közvéleményben, a társadalmi cselekvésben és a politikai mozgalmakban is. Azonban általánosságban megállapíthatjuk, hogy a regionalizmus (Nyugat-Európában – Sz.M.) a progresszív oldalra állt, a demokratikus érettség és a modernség feltételeihez való alkalmazkodás tekintetében. (Az új regionalizmus – Sz.M.) Perspektívájában a politikai mobilizáció funkcionális újrastrukturálódása összefügg az új politikai terek és politika-területek létrehozásával. Azonban nem léteznek mindenütt régiók, és ahol létrejönnek, ott a régiót építő politikai cselekvés termékeként.”¹⁸

Az új regionalizmus elemzése a „Régió feltalálása” c. részben (109–111.) egy összefoglaló táblázatban konkludál, amelyet mellékletben közlök.

A régiók – Keating szerint tehát – állandóan újratermelődő társadalmi keretek, nem eleve adott entitások. Folytonos újjászületésüket három reprodukciós mechanizmus biztosítja:

- a gazdasági-társadalmi folyamatok funkcionális szükségszerűsége,
- a politikai tér lehetősége a participáció és mobilizáció számára,
- normatív-demokraciaeleméleti szempontból a politikai folyamat átláthatóságának és ellenőrizhetőségének követelménye a civil társadalom részéről.¹⁹

Ahogy Keating az európai civil társadalom „civic culture”-je részeként, valamint az EU intézményes mechanizmusának változásaiból eredő politikai lehetségszféraként értelmezi az új regionalizmus EU-mintáit, úgy – a hozzá hasonlóan a témában gyakorta hivatkozott szerző – Brigid Laffan (1997) azt a témánk szempontjából központi jelentőségű kérdést vizsgálja meg, hogy vajon az EU regionalizmusa milyen sajátosságokkal rendelkezik interkontinentális összehasonlításban, van-e „sajátos nemzetköziesedési mintája”? Szerinte az EU „a regionalizáció legextenzívebb és legintenzívebb formája a világon, az egyedüli regionalizmus, amelyet a politikai tér demokratizálásának a célja vezet a nemzetállamokon túl” emellett „az intézményépítés, a jogalkotás, a politikák integrációja és piacteremtés – amelyet az EU létrehozott – a nemzetköziesedés sajátos, önálló jegyekkel körülrítható modelljét jelent”²⁰.

Keating új regionalizmus-konceptiójához hasonlóan Laffannak az EU-regionalizmus sajátosságairól szóló téziseit érdemes lenne hosszán és eredetiben idézni a téma nemzetközi összehasonlító szemléletű, globális-európai viszonyrendszerének frappáns és gondolatébresztő megfogalmazásaival, amelyek alátámasztása persze megint csak több nemzetközi kutatóhá-lózat több éves működésével volna lehetséges. Itt csupán „bedobjuk” ezeket a téziseket, abban a reményben hogy a magyar kutatócsoportok bizonyos inspirációkat meríthetnek belőlük.

„Az EU a ‘mély’ regionalizmus sajátos formáját képviseli, amely más, mint a világ egyéb regionalizmusai. A nemzetközi rendszer egyetlen másik regionalizmusa sem jellemezhető hasonló kapcsolatokkal sem a mélység, sem pedig a szélesség vonatkozásában. Egyetlen más regionalizmus sem használta ki annak a lehetőségét, hogy ilyen mértékben megváltoztassa a terület, az identitás és a funkció relatív kongruenciáját. Az európai regionalizmus ‘mély’ a terjedelem, az intézményesedés és a normatív megalapozások vonatkozásában egyaránt.”²¹

„Miért hozott létre az EU ilyen mély regionalizmust a világ más részeivel szemben? A regionalizmus formája nagymértékben kontingens azzal a politikai, gazdasági és geopolitikai kontextussal, amelyben kifejlődött. A második világháborút követően Európa sajátos helyzete a rend és a jólét iránti igényt szült - egyforma súllyal. A biztonság, a politikai rehabilitáció és a politikai gazdaságtan sajátos módon kapcsolódtak össze az európai projektben.”²²

Az EU-n belüli regionalizmus strukturáit meghatározzák magának az EU-nak a strukturái. „Fel kell adnunk azt a nézetet, hogy az EU a hagyományos államiság vagy a nemzet irányában fejlődne. Az Unió kapcsolódik a politikai rend működő mintáihoz, és, fordítva, hozzájárul ezen formák átalakulásához.” „Az aktorok, az érdekek, a preferenciák, sőt maguk az identitások is szubtilis módon alakulnak át” (- ebben a folyamatban - Sz.M.)²³

Ennek következtében lesz a regionalizmus új regionalizmus, ahogyan azt Keating elemzi, és teszik az EU sajátosságai sajátossá ezt a regionalizmust más integrációkéhez képest, mint azt Laffan (1997) tanulmánya a középpontba állítja.

„Miért éppen az európai regionalizmus produkált ilyen komplex és innovatív intézményes rendszert? Először is, az EU-t nem hegemon helyzetre alapozták, olyan hegemon szerepre, amely képes ellenőrizni az EU döntéshozatali folyamatát. Az Unió egyensúlyra épült Németország és Franciaország között, valamint a kisebb és a nagyobb államok csoportjai között. Egyik állam sem rendelkezett predomináns hatalommal ebben a rendszerben, és ennek következtében egyik állam sem tudta teljes mértékben érvényesíteni preferenciáit. Valójában az Unió legnagyobb gazdasági erővel rendelkező állama (NSZK - SZ.M.) tudatosan feladta a ‘nagy hatalmi’ igényét, és hajlandó volt belesimulni a nemzetköziesedés többszintű folyamatába. A NAFTA-ban az aszimmetrikus viszonyok jóval szignifikánsabb szerepet játszanak. Másodsorban, a nyugat-európai államok Max Weber-féle értelemben vett államok, amelyekben domináns szerepe van a közjognak, a kodifikációnak és a formális intézményeknek. Harmadsorban, a gazdasági integráció oldalán a nyugat-európai államok nagymértékben szabályozott gazdasági-társadalmi térrel jellemezhetők. A piacteremtésnek a nemzeti szabályozás alapjaira kellett felépülnie. Negyedszer, mivel az integráció experimentális és pragmatikus folyamat volt, intézményekre volt szükség a nemzeti aktorok szocializálására, a kollektív problémamegoldásra és az eszmék becsatornázására, valamint a közös progra-

mokról való megegyezésre... az érdekcsoportok, régiók, városok és nemzeti parlamentek mobilizációja a brüsszeli politikai tér jelentőségének megnövekedését mutatja."²⁴

Az Unió intézményrendszere és politikái a regionális társadalmi network-ök transznacionalizmusához vezetnek, mind az EU-n belül, mind az EU-n kívüli kapcsolatrendszerekben, amely tendencia az európai és regionális civil társadalmi projektben konkludál. *„Fontos vonása az európai politikai tér megélnkülésének és relevánsá válásának a nemzetek feletti hálózatok és a határon átnyúló mobilitás előmozdítása. Az Unió költségvetését egyre gyakrabban használják fel a csoportok és területek közötti kapcsolatok és hálózatok támogatására a társult tagállamok között, a diákcserre, a R&D hálózatok, határok menti együttműködés és különféle társadalmi csoportok európai hálózatai létrehozásának formájában. A tagállamok önkéntes szervezeteinek egyre növekvő hányada érzi annak szükségességét, hogy EU szinten szerveződjön meg, s nem csak a tagállamon belül. Ez részben a nemzeti szint 'push' faktorainak tudható be, mint amilyen a költségvetések csökkentése vagy a 'copy catting". Vannak 'pull' faktorok az EU szinten is. A Bizottság tudatosan támogat néhány hálózatot, például az európai nők hálózatait, lobby-szervezeteit, a munkanélküliek szervezeteit vagy a szegénység elleni mozgalmakat. Több száz nem támogatott hálózat is létezik Brüsszelben. A Bizottság és a Parlament befolyásolása ezen csoportok egyik, de nem kizárólagos célja. A brüsszeli aktivitás EU támogatásokat hoz, alternatív lobby-stratégiát jelenthet, új politikák eszméit hozhatja, amelyeket visszavisznek a nemzeti rendszerekbe is. A Bizottság ezt a tevékenységet kritikai jelentőségűnek tekinti saját és az Unió legitimitása szempontjából egyaránt.*"²⁵

Az EU nemzetközi téren is hozzájárul hatalma, intézményrendszere, demokratikus network-jei és konzultációs-konfliktusmegoldó, valamint kooperációs technikái és intézményei révén a globális civil társadalom fejlődéséhez²⁶.

Az EU regionalizmusának mai formáit kialakító komplex gazdasági, politikai és kulturális folyamatokat Laffan Keatinghez hasonlóan írja le, illetve elemzi. Ezek az EU-nemzet-régió közötti új viszonyrendszer kialakulásához vezettek, amely ily módon „EU-regionalizmusként” jellemezhető.

„Ámbár az EU nem lépett túl a nemzetállamon, de megváltoztatta a politikai autoritás működését Nyugat-Európában, amennyiben a nemzetit az európaihoz kötötte és az európaiat a nemzetihez. Európa 'mély' regionalizmusa szakítást jelent Európa múltjával, az imperialista Európával, a háborúval és a hatalmi egyensúllyal. A jelenlegi rendszer a nagyobb államok egymás közötti és a kisebb és a nagyobb államok csoportjai közötti érzékeny egyensúlyra épül fel. Az államhatalom diffúziója jellemzi, a hatalom és a konfliktusok megszelídítése."²⁷

Akár Keating, akár Laffan, akár a többi itt ismertetett vagy csak az irodalomjegyzékben felsorolt szerző²⁸ felhívja a figyelmet arra, hogy a regionalizáció és az európaizálódás nem problémamentes és evolutív-progresszív folyamatok. Forrásaik, alapjaik sokfélék, konfliktusosak és komplementer, vagy konszenzust előidéző, vagy lehetéssé tevő jellegük is lehet. Lehet, de nincs minden esetben. Az eddigi EU-n belül is egyenlőtlen a regionalizmus fejlődése, sokfélék a történeti, kulturális és adminisztratív hagyományok, a területi nagyságok és politikaértelmezések, amelyekben a régió és az EU találkoznak. Az egyenlőtlen és egyenetlenség csak növekszik a lehetséges keleti bővítés révén, amely visszahat majd a regionális és strukturális politikák jellegére. A „szlogenek Európája” helyett a „valódi EU” Keleten még csak lehetőség vagy fenyegetés. A naiv régió-utópizmus az adminisztratív reformok látszatát eredményezheti, olyan „rituális innovációk” hagyományának folytatását, amelyek épp a kommunista rendszerek sajátosságai voltak, amikor a Birodalom centruma kiadta szlogenek követését kreatívan mimelték a provinciák, illetve azok régiói. A regionalizáció és az európaizálódás a konfliktusmegoldás új terepeit és új típusú konfliktusokat jelenít meg, nem a politika, hierarchia, hatalom végét, hanem új fejezeteinek megnyílását jelenti. A civil társadalmi network, a globális és az európai network önmagában nem demokratikus erő, csak azzá lehet megfelelő intézményes és kulturális háttérben, kontextusban. Ilyet fog-e majd biztosítani az EU a posztkommunista országoknak? Nyílt kérdés, hisz az intézményes átalakulás a bővítéssel párhuzamosan egyelőre nyílt végű folyamatok. A regionalizmusnak az európai politikai kultúrában mindenesetre sokféle és változó hagyományai vannak, amelyek a demokratizálódás alapjai, vagy a „demokrácia demokratizálódásának” folyamatai számára segítséget jelenthetnek. A keleti bővítés ebbe az amúgy is sokféle egyensúlyon alapuló rendszerbe inkább új bizonytalansági elemeket, semmint új bizonyosságokat vezet be. A bizonytalanság azonban a demokráciák folytonos és kiküszöbölhetetlen velejárója, melynek kapcsolata a jogállami rend igényével koronként változó. Mindenesetre ez egy olyan folyamat lesz, ahol egyszerre több hajót építenek párhuzamosan a nyílt vízen, hogy azután együtt hajózzanak később meghatározható horizontok felé. A regionalizmus szintje a hajóépítés egyik nélkülözhetetlen bordázata, és egyben a flotta fontos eleme.

A regionalizmus szemléleti kerete a társadalomtudományi elemzés számára megkerülhetetlen a 21. század elején. Összekapcsolódik a globalizáció tendenciájával, kontinensünkön pedig az európaizálódás perspektíváival, illetve a civil társadalom európai hagyományával és jövőjével. A politikai gondolkodás és a társadalomtudományi elemzés közös kategóriái mindig veszélyesek. Globalizáció és/vagy globalizmus, vagy antiglobalizmus – régió és/vagy regionalizmus? Olyan új izmusok, amelyek hasonlóak a 19-

20. század liberalizmusához, konzervativizmusához, szocializmusához, nacionalizmusához? Új eszmék, új ideológiák? Társadalomtudományi elemzéseket vagy populáris kampányokat támogatnak az EU programjai, ha régióról van szó? Programot vagy szemléletet közvetítenek ezek a programok a csatlakozási folyamatokban? Jelen tanulmány célja csupán néhány, a kutatás számára gondolatébresztő megközelítés összefoglalása, felmutatása lehet a kutatás számára, hangsúlyozottan töredékesen, az irodalom terjedelmét és sokféleségét láttatva.

*Irodalom*²⁹

A. Gergely András: *Kisebbség, etnikum, regionalizmus*. Scientia Humana, Budapest, 1997.

Ágh Attila: A globalizáció politikai aspektusai. In Glatz Ferenc (szerk.): *Globalizáció és nemzeti érdek*. MTA, Budapest, 1997, 87–101.

Albrow, Martin: *Abschied vom Nationalstaat*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1998.

Amin, Ash – Thrift, Nigel (eds.): *Globalization, Institutions, and Regional Development in Europe*. Oxford UP, Oxford, 1998.

Anderson, Perry: The Invention of the Region 1945–1990. EUI Working Paper, *EUF* 1994. No. 2.

Anheier, Helmut et. al. (eds.): *Global Civil Society 2001. Centre for Civil Society and Centre for the Study of Global Governance*. London School of Economics and Political Science, Oxford UP, Oxford, 2001.

Apáti Zsófia – Győri Szabó Róbert: Devolúció és nemzeti identitás: Skócia, Wales. *Pro Minoritate* 2002. 175–203.

Az EU és Magyarország. *Politikatudományi Szemle* 1998. 1. tematikus szám.

Bache, Ian: *The Politics of EU Regional Policy*. Sheffield Academic Press, Sheffield, 1998.

Balázs Péter: *Európai egyesülés és modernizáció*. Osiris, Budapest, 2001.

Bárdi Nándor (szerk.): *Globalizáció és nemzetépítés*. TLA, Budapest, 1998.

Barlow, Maud – Clarke, Tony: *Global Showdown*. Stoddart, Toronto, 2002.

Bauer, Ursula: *Europa der Regionen-zwischen Anspruch und Wirklichkeit*. Ö.Akademie der Wiss.Inst. für Stadt u.Regionalforschung, Wien, 1994.

Bauman, Zygmunt: *Globalizáció*. Szukits, Szeged 2002.

Beck, Ulrich (Hrsg.): *Politik der Globalisierung*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1998a.

Benz, Arthur – Eberlein, Burkhard: *Regions in European Governance: The Logic of Multi-Level Interaction*. European University Institute, Working Paper RSC, 1998. No. 98/31.

Beszteri Béla – Hervainé Szabó Gyöngyvér (szerk.): *EU-regionalizmus, szuverenitás*. VEAB-KJF, Székesfehérvár, 1998.

Beszteri Béla – Lévai Imre (szerk.): *A régiók Európája*. BF, Budapest, 2002.

Blahó, András (szerk.): *Nemzetgazdaság-regionalitás-világgazdaság*. BKE Világ-gazdasági T, Budapest, 2000.

Blaschke, Jochen (Hrsg.): *Handbuch der europäischen Regionalbewegungen*. Syndikat, Frankfurt am Main, 1980.

Blatter, Joachim: *Entgrenzung der Staatenwelt? Politische Institutionenbildung in grenz-überschreitenden Regionen*. Nomos, Baden-Baden, 2000.

Bocsor Márk – Kengyel Ákos – Szűcs András: A területfejlesztési politika új irányai az EU-ban. *Közgazdasági Szemle*, 2000. 11. sz. 932–948.

Bogdanov, Vernon: *Devolution in the United Kingdom*. Oxford UP, Oxford, 1999.

Bozóki András: Regionalizmus, államközi verseny és geopolitika: az európai integráció és Közép-Európa. *Politikatudományi Szemle* 1998. 2. sz. 131–155.

Böhret, Carl – Göttrik Wewer (Hrsg.): *Regiern im 21. Jahrhundert-zwischen Globalisierung und Regionalisierung*. Opladen, Leske-Budrich, 1993.

Castells, Manuel: *The Power of Identity. The Information Age*. Vol. 2. Blackwell, Oxford, 1997.

Cohen, Robin – Rai, Shirin M. (eds.): *Global Social Movements*. Athlone Press, London, 2000.

Colin Mellors – Soós Edit: A regionalizmus Nagy-Britanniában és Magyarországon. *Politikatudományi Szemle*, 1996. 3. sz. 33–65.

Comor, Edward: The Role of Communication in Global Civil Society: Forces, Processes, Prospects. *International Studies Quarterly*, 2001. Vol. 45.

Cram, Laura: The EU Institutions and Euro-Interests in EU Social Policy. In Danica Fink-Hafner – Terry Cox (eds.): *Into Europe?* SLFSS, Ljubljana, 1996. 339–363.

Csefkó Ferenc – Horváth Csaba (szerk.): *Európai és magyar civil társadalom*. FES, Pécs, 1999.

Dalos Rimma – Kiss Endre (szerk.): *Bal, jobb, harmadik út*. FES, Budapest, 2000.

Der EU-Koloss-Demokratiefreie Zone? *Themenheft, Forschungsjournal Neue Soziale Bewegungen*, 2001. No. 4.

Deutsch, K. W.: *The Nerves of Government*. The Free Press, New York, 1986.

Devolúció Nyugat-Európában. Tematikus összeállítás. *Pro Minoritate*, 2001. 6–85.

Die Welt der Muslime. *Internationale Politik* Vol. 57. 2002. 3. Tematikus szám.

Douglas James: Mit mond a politikatudomány a nonprofit szervezetekről. In Kuti Éva – Marschall Miklós (szerk.): *A harmadik szektor*. Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, 1991. 85–99.

Evarard, Jerry: *Virtual States. The Internet and the boundaries of the nation states*. Routledge, London and New York, 2000.

Follesdal, Andreas – Koslowski, Peter (eds.): *Democracy and the European Union*. Springer, Berlin, 1998.

Földes György – Inotai András (szerk.): *A globalizáció kihívásai és Magyarország*. Napvilág, Budapest, 2001.

Fricz Tamás: A párt nem vész el, csak átalakul? *Politikatudományi Szemle*, Vol. 10. 2001. 3. sz. 5–29.

- Galló Béla: *A túlélés tudománya*. Helikon, Budapest, 2000.
- Gerdes, Dirk: Was bewegt die „Provinz“? Ländliche Räume zwischen Resignation und Regionalismus. *Forschungsjournal Neue Soziale Bewegungen* 1991a, No. 4. 9–21.
- Gerdes, Dirk: Regionalismus in Europa. Bilanz und Perspektiven. In Ansgar Klein et. al. (Hrsg.): *Neue soziale Bewegungen*. Westdeutscher Verlag, Opladen, 1999. 291–306.
- Gerdes, Dirk (Hrsg.): *Aufstand der Provinz. Regionalismus in Westeuropa*. Campus, Frankfurt am Main, 1980.
- Gergó Zsuzsanna – Szilágyi István (szerk.): *Gazdasági-szociális kohézió és strukturális politika az EU-ban*. VETETT, Veszprém, 2002.
- Glatz Ferenc (szerk.): *Globalizáció és nemzeti érdek*. MTA, Budapest, 1997.
- Gombár Csaba: Levél a globális civilizálódásról. In Gombár Csaba – Volosin Hédi (szerk.): *Magyarországi Egyesült Államok*. Helikon–Korridor, Budapest, 2001.
- Granovetter, Mark: A gyenge kötések ereje. In Angelusz Róbert – Tardos Róbert (szerk.): *Társadalmak rejtett hálózata*. MKI, Budapest, 1991.
- Grüber Károly: *Európai identitások: régió, nemzet, integráció*. Osiris-Bip, Budapest, 2002.
- Hall, John A.: *Civil Society*. Polity Press, Oxford, 1995.
- Hardt, Michael – Negri, Antonion: *Empire. Die neue Weltordnung*. Campus, Frankfurt am Main, 2002.
- Harold Laski: Az államelmélet válsága. In Bayer József – Hardi Péter (szerk.): *Pluralizmus*. Kossuth, Budapest, 1985.
- Held, David: A demokrácia, a nemzetállam, és a nemzetközi világrend. In Kovács László Imre (szerk.): *Politológiai szöveggyűjtemény*. JATE Press, Szeged, 1995.
- Hervainé Szabó Gyöngyvér: A regionális és a helyi politika lehetőségei az EU intézményrendszerében. *Tér és Társadalom*, 1998. 1–2. sz. 95–111.
- Hildemeier, Manfred – Kocka, Jürgen – Conrad, Christoph (Hrsg.): *Europäische Zivilgesellschaft in Ost und West*. Campus, Frankfurt am Main, 2000.
- Horváth Gyula: *Európai regionális politika*. Dialóg–Campus, Budapest–Pécs, 2001.
- Horváth, Gyula: Regional Policy and Development in East Central Europe. *EUI Working Papers*. 2002. No. 21.
- Hummer, Waldemar – Bohr, Sebastian: *A régiók szerepe a jövő Európájában*. Pécs, 1994.
- Hülvely István (szerk.): *Integráció: változó feltételrendszerek és szereplői magatartások*. MTA PTI, Budapest, 2000.
- Imig, Doug – Tarrow, Sidney (eds.): *Contentious Europeans*. Rowman & Littlefield, Lanham, 2001.
- Jeffrey, Charlie (eds.): *The Regional Dimension of the European Union. Towards a Third Level in Europe?* Frank Cass, London, 1997.
- Jody Jensen – Miszlivetz Ferenc (szerk.): *Az új Európára készülve*. Savaria UP, Szombathely, 2002.
- John Stuart Mill: A szabadságról. In Paczolay Péter – Szabó Máté (szerk.): *Az egyetemes politikai gondolkodás története*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1990. 327–353.

- Joó Rudolf: *Etnikumok és regionalizmus Nyugat-Európában*. Gondolat, Budapest, 1988.
- Jordan, Tim: *Cyberpower. The Culture and Politics of Cyberspace and the Internet*. Routledge, London and New York, 1999. 214-219.
- Kaiser Tamás: *Az europeizációs folyamat és a területi közép szintek*. Egyetemi Kiadó, Veszprém, 2001.
- Kaldor, Mary: Transznacionális civil társadalom. In Miszlivetz Ferenc (szerk.): *Közép-európai változások*. Savaria UP, Szombathely, 1998. 115-139.
- Kaldor, Mary - Vejvoda, Ivan: Az EU-hoz csatlakozás feltételei. *Politikatudományi Szemle* Vol. VI. 1997. 3. sz. 5-31.
- Karsai László: *A nemzetiségi kérdés Franciaországban*. Kossuth, Budapest, 1983.
- Keating, Michael: *State and Regional Nationalism. Territorial Politics and the European State*. Harvester Wheatsheaf, New York, 1988.
- Keating, Michael: *The New Regionalism in Western Europe. Territorial Restructuring and Political Change*. Edward Elgar, Cheltenham, UK, 1998.
- Keating, Michael: Rethinking the Region. Culture, Institutions and Economic Development in Catalonia and Galicia. *EUI Working papers*. RSC 2000. no. 43.
- Keating, Michael - Loughlin, John: Territorial Policy Communities and Devolution in the United Kingdom. *EUI Working Papers* SPS, 2002. No. 1.
- Keck, Margaret - Kathryn Sikkink: Historical Precursors to Modern Transnational Social Movements and Networks. In John A. Guidry - Michael D. Kennedy - Mayer N. Zald (eds.): *Globalizations and Social Movements*. The University of Michigan Press: Ann Arbor, 2000, 35-54.
- Kiss Balázs: Politikai kommunikáció az Interneten. In Kunszt Ágnes - Laczkóné Tuka Ágnes (szerk.): *Politikatudományi válaszok a XXI. Század kihívásaira*. Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2001.
- Kiss Balázs - Boda Zsolt: Politikai kommunikáció az Interneten. *Politikatudományi Szemle* 2001, 4. sz.
- Kiss J. László: *Globalizálódás és külpolitika*. TLA, Budapest, 2003.
- Klein András: Baszk nemzeti küzdelem a Franco-korszakban. *Pro Minoritate*, 1996. 57-64.
- Klein, Ansgar: *Der Diskurs der Zivilgesellschaft*. Leske+Budrich, Opladen, 2001.
- Korten, David C.: *Tőkés társaságok viláuralka*. Kapu, Budapest, 1996.
- Kovács Gábor: Mozaikdemokrácia vagy elituralom? *Világosság*, 1998. 2. sz. 34-49.
- Krajcsi Attila: Az internettel kapcsolatos régi problémák. *Jel-Kép* 2000. 3. sz. 3-11.
- Krémer Balázs: Ami az állam és a civil szféra között van. *Mozgó Világ*, 1996. 9. sz. 31-50.
- Krémer Balázs: Az NGO kultuszáról. *Esély* 1996a, 2. sz. 45-65.
- Kriesi, Hanspeter et. al.: *New Social Movements in Western Europe*. UCL Press, London, 1995.
- Kuti Éva: A harmadik szektor helye és szerepe a magyar társadalom és gazdaság szerkezetének átalakulásában. In Kuti Éva (szerk.): *A nonprofit szektor Magyarországon*. Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, 1992.

Kuti Éva: A nonprofit szervezetek szerepe a kilencvenes évek magyar társadalmában és gazdaságában. *Közgazdasági Szemle* Vol. XLIII, 1996. 10. sz. 905–919.

Laffan, Brigid: The European Union: A Distinctive Model of Internationalisation? *European Integration online Papers* (EioP) Vol. 1. 1997. No. 18.

Laffan, Brigid: Nemzetek és régiók Nyugat-Európában. *Pro Minoritate*, 2001. 6–25.

Leggewie, Claus: Netziens oder der gut informierte Bürger heute. *Transit* 13. Sommer 1997.

Leggewie, Claus – Münch, Richard (Hrsg.): *Politik im 21. Jahrhundert*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2001.

Lengyel László: *Mozgástér és kényszerpálya*. Helikon, Budapest, 1997.

Masuda, Yoneji: *Az információs társadalom*. OMIK, Budapest, 1988.

Mező Ferenc: Politikai regionalizmus Spanyolországban. *Pro Minoritate*, 2000. 83–99.

Michalski, Krzysztof: *Europa und die Civil Society*. Klett-Cota, Stuttgart, 1991.

Miszlivetz, Ferenc: *Illusions and Realities. The Methamorphosis of Civil Society in a New European Space*. Savaria UP, Szombathely, 1999.

Miszlivetz Ferenc: *Közép-Európa a kapuk előtt*. Savaria UP, Szombathely, 2001.

Miszlivetz Ferenc: *Az Európai konstrukció*. Habilitációs Irat. BKÁE, 2002.

Miszlivetz Ferenc (szerk.): *Az új Európa a széleken találja ki önmagát?* Savaria UP-ISES, Szombathely, 2002.

Molnár Anna: Az Északi Liga. *Pro Minoritate*, 2002. 137–155.

Molnár János – Kiss Endre (szerk.): *Megérteni a Globalizációt*. FES, Budapest, 1999.

Möser, Justus: Patrióta fantáziák. In: Paczolay Péter – Szabó Máté (szerk.): *Az egyetemes politikai gondolkodás története*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1990. 257–263.

Naisbitt, John: *Megatrendek*. OMIK, Budapest, é. n.

Navracsics Tibor: Integráció és kohézió: az EU regionális politikája. *Comitatus*, 1997. 7-8. sz. 126–146.

Navracsics Tibor: *Európai belpolitika*. Korona, Budapest, 1998.

Navracsics Tibor: A demokrácia problémája az EU-ban. *Politikatudományi Szemle* Vol. VII. 1998a, 1. sz.

Nyíri Kristóf (szerk.): *Mobil információs társadalom*. MTA, Budapest, 2001.

Nyíri Kristóf: Castells – The Information Age. *Replika* 36. sz. 157–181.

Nohlen, Dieter: Regionalismus. In Nohlen, Dieter (Hrsg.): *Kleines Lexikon der Politik*. C.H. Beck, München, 2001.

O'Brien, Robert et. al. (eds.): *Contesting Global Governance*. Cambridge UP, Cambridge, 2000.

Opp, Karl-Dieter: The Role of Voice in a Future Europe. *Kyklos* Vol. 47. 1994. No. 3. 385–402.

Pálné Kovács Ilona: *Regionális politika és közigazgatás*. Dialóg-Campus, Budapest-Pécs, 1999.

Pataki Gábor Zsolt – Arday Lajos: A brit hatalomlebontás (devolúció) sikerei. *Pro Minoritate*, 2001, 25–37.

Perri 6: Útban az Európai Közösség felé. In Kuti Éva (szerk.): *A nonprofit szektor Magyarországon*. Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, 1992. 46–68.

Perri 6 – Kuti Éva: A közös piac veszélyei és kihívásai. *Közgazdasági Szemle*, 1993. 2. sz. 110–125.

Pintér Róbert: A globális információs társadalom. *Jel-Kép* 2000. 3. sz. 11–27.

Pócza Kálmán (szerk.): *Álmaink állama*. Századvég, Budapest, 2002.

Putnam, Robert D.: *Making Democracy Work*. Princeton UP, Princeton NJ., 1993.

Putnam, Robert D. (Hrsg.): *Gesellschaft und Gemeinsinn*. Gütersloh, Bertelsmann, 2001.

Régiók Európája. *Pro Minoritate* 2001. 85–131. Tematikus összeállítás.

Regionális identitások Európában. *Pro Minoritate*, 2002. 72–155. Tematikus összeállítás.

Regionalizmus Nyugat-Európában. *Pro Minoritate*, 2000. 73–110. Tematikus összeállítás.

Rokkan, Stein: *Staat, Nation und Demokratie in Europa*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2000.

Rucht, Dieter: The Transnationalization of Social Movements: Trends, Causes, Problems. In: Donatella della Porta – Hanspeter Kriesi – Dieter Rucht (eds.): *Social Movements in a Globalizing World*. MacMillan Press, London, 1999. 206–223.

Salamon, Lester M. – Anheier, Helmut K.: *Szektor születik. A nonprofit szektor nemzetközi összehasonlításban*. Nonprofit Kutatócsoport, Budapest, 1995.

Sassen, Saskia: *The Global City*. Princeton UP, Princeton NJ. 1991.

Sassen, Saskia: *Globalization and Its Discontent*. The New Press, New York, 1998.

Sassen, Saskia: *Elveszett kontroll? Helikon*, Budapest, 2000.

Schmals, Klaus M. – Heinelt, Hubert (hrsg.): *Zivile Gesellschaft*. Opladen, Leske+Budrich, 1997.

Shaw, Martin: Die Repräsentation ferner Konflikte und die globale Zivilgesellschaft. In Beck (Hrsg.) *i. m.* 1998. 221–256.

Simai Mihály – Gál Péter: *Új trendek és stratégiák a világgazdaságban*. Akadémiai, Budapest, 2000.

Sipos Katalin: A regionalizmus történeti és jogi aspektusai. *MTA Jogtud Int. Working Paper*, Budapest, 1993. 6. sz.

Smith, Jackie – Johnston, Hank (eds.): *Globalization and Resistance*. Rowman&Littlefield Publ. Lanham, 2002.

Soós Edit: *Integráció és regionalizmus*. Szeged, 1999.

Stern, Geoffrey: *The Structure of International Society*. Pinter, London–New York, 2000.

Szabó Máté (szerk.): *Politikai ökológia*. ELTE, Bölcsész index, Budapest, 1989.

Szabó Máté: Az EU és a civil szervezetek. *Politikatudományi Szemle* 1998, 3. sz. 93–111.

Szabó Máté (szerk.): *Demokrácia és politikatudomány a 21. században*. Rejtjel, Budapest, 2002.

Szentes Tamás: *Globalizáció, regionális integrációk és nemzeti fejlődés korunk világgazdaságában*. Savaria UP, Szombathely, 2002.

Szilágyi István: *Demokratikus átmenet és konszolidáció Spanyolországban*. Napvilág, Budapest, 1996.

Szilágyi István: EU: alkotmányfejlődés és regionalizmus. *Tér és Társadalom*, 1996a, 1. sz. 95–110.

Szilágyi István: *Európaiság és modernitás*. VHTA, Veszprém, 2000.

Tarrow, Sidney: The Europeanisation of Conflict. *West European Politics* Vol. 18. 1995, No. 2. 223–251.

Tocqueville, Alexis de: A demokrácia Amerikában. In: Paczolay Péter – Szabó Máté (szerk.): *Az egyetemes politikai gondolkodás története*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1990. 353–377.

Transnationale Aktionsnetzwerke – Chancen für eine neue Protestkultur? Themenheft, *Forschungsjournal neue Soziale Bewegungen*, 2002. No. 1.

Urwin, Derek W.: *A közös Európa*. Corvina, Budapest, é.n.

Walk, Heike – Boehme, Nele (Hrsg.): *Globaler Widerstand*. Westfälisches Dampfboot, Münster, 2002.

Waschkuhn, Arno: *Was ist Subsidiarität?* Westdeutscher, Opladen, 1995.

Weller Mónika: A nem-kormányzati szervezetek szerepe az emberi jogok védelmében nemzeti és nemzetközi szinten. *Acta Humana*, 1995, 21. sz. 45–61.

Zöldek. Szövetségi program. In: Szabó Máté (szerk.): *Politikai ökológia*. Budapest, 1989. 249–255.

Zürn, Michael: *Regieren jenseits des Nationalstaates*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1998.

Jegyzetek

¹ „Regional autonomy is seen not merely as a matter of jurisdictional freedom within the state, but also as governing capacity in the context of global markets (Keating, 1988a). This conception of the region is closed to the idea of urban regimes developed by Stone (1989) or that of an urban development coalition (Keating, 1993). Success here depends partly on the difficulty of the task, partly on the social and political construction of the development coalition. The difficulty of the task depends in turn on the content of the project and the context. Regional development is not merely about increases in the GDP per head, but may have a cultural, social and environmental content. The context may provide favourable location in relation to markets and resources or it may be peripheral.” (Keating, 2000, 4.) (Hivatkozások az eredeti szövegben – Sz.M.)

² – „culture and identity as factors underpinning behaviour and relationships”

– „examine institutions and the vehicle for the creation and transmission of culture and values and the framework for rational cooperation”

- „social relations, the existence or otherwise of a local business class and the incorporation of labour and capital into the development coalition”

- „patterns of politics and political competition and the incentives for politicians to adopt pro-development policies”...„a critical factor is leadership”...„regional leaders”

- „Finally we examine the policy measures adopted in each region, relating them to the institutions, actors and attitudes that have combined to produce them.” (Uo. 5-6.)

³ „They have similar government institutions as Spanish autonomous communities. Yet their experience with development and change have been very different. Some of these differences are to do with objective factors, such as location and industrial structure. Others are concerned with culture and its use. Above all, there are key differences in the way in which the region has been imaginatively created and recreated by political and social elites. Neither has an unchanging culture, fixed in time, but both are adapting in their own ways to new external and internal pressures.” (Uo. 6.)

⁴ „the challenge is to move to a modernizing regionalism, in opposition both to traditionalist regionalism and to a global neo-liberalism which would dissolve the region as a framework for public action altogether. This involves a conjunction of institution-building, cultural policy and economic development... Catalonia... and Galicia... Both face the same challenge in building a development model and both have their strengths and weaknesses when looked at in an European perspective. What they do show, however, is that regions are not merely policy-takers, subjected to a single global model of development, but that different strategies, mobilizing social and cultural resources, are possible.” (Uo. 24).

⁵ „The new regionalism is modernizing and forward-looking, in contrast to an older provincialism, which represented resistance to change and defence tradition. Yet both old and new regionalism continue to coexist in uneasy partnership, seeking a new synthesis of the universal and the particular.” (Keating, 1998, 73.)

⁶ „Regions have emerged from this process in two senses. On the one hand, they are political arenas in which issues are framed, policies debated, decisions taken and resources allocated. This is facilitated by a tendency to decentralization in politics and social movements and a consequent tendency to adopt a territorial frame of reference for policy debates. On the other hand, the increase of place-based competition for investment, markets and other opportunities may lead to the displacement of intra-regional political competition by inter-regional competition. In this game, the regions constitute themselves as actors within the new systems of decision-making... Regions have now emerged as new places for the construction of policies, as systems of action, and as actors themselves in the global order...” (Uo. 78.)

⁷ „The ‘new regionalism’ is predicated on a link between the region and the international or European order, with regions seeking their own place in the state, Europe and the international market.” (Uo. 90.)

⁸ „Territorial identities often represent weak ties (Granovetter, 1973) rather than binding ones, and are often nested with wider ones (Marks, 1997)... Regions can become a frame of reference for political judgement and action in so far as political issues are regionalized and social institutions present politics in a regional frame.” „Some writers (for example Chauvel 1995) continue to see regionalism as evidence of retarded modernization, a transitional stage

from a premodern society of faith to the modern world of the nation state. This may have been true in the nineteenth-century, but in the late twentieth-century the nation-state is often too weak to forge a unitary national culture and identity. As religion fades as a mark of identity, it may leave behind residues of values and behaviour that differentiate one region from another, while language becomes ever more important. At the same time, new issues arise to distinguish regional values, behaviour and identity, notably linked to their position in the global economy.” (Uo. 94.) (Hivatkozások a szövegben – Sz.M.)

⁹ *„...Voting behaviour in western Europe is shaped by regional contexts, which serve to interpret national issues and frame local ones. There may have been a trend to homogenization in the post-war era, although some of this was more apparent than real, as parties sought to adapt themselves to national-level competition by extending their appeal across the entire state with subtly differentiated messages. Since the 1980’s, this trend has been halted and, to some extent, reversed. Parties are forced increasingly to take account of differing conditions and issues, themselves forged by the changing social construction of regions.” (Uo. 101.)*

¹⁰ *„Regional business and labour groupings both shape and are shaped by the regional political context. As the region has gained in importance as a level of economic intervention and restructuring, they have sought institutions which will enhance their own role in this and have contributed to the wider debate on the subject of the region. In this way they provide a link from economic restructuring to policy and politics.” (Uo. 103.)*

¹¹ *„Other bodies in civil society, from churches to sports clubs, to cultural societies, also help create a regional social space, reinforcing identity and co-operation in pursuit of common goals. Territorialized civil societies are found in the historic nationalities and in strongly defined regions like Bavaria, and in much of Scandinavia. In France, Italy and many parts of Spain, civil society is more localized, based in cities or even in rural communes. These localized activities may themselves be part of regional groupings, with greater or lesser cohesiveness, reinforcing the imagined community, or they may be isolated and separate.” (Uo. 103.)*

¹² *„Technological change and deregulation have undermined national systems of broadcasting and introduced the global television product, but at the same time they have lowered the threshold for local and regional media. This has led to increase in local and regional output and a regional perspective on public issues, but once again the effect is very varied, depending on the political content and meaning of regions and regionalism.” (Uo. 104.)*

¹³ *„Generally, traditionalist and conservative regionalism has been in retreat, as regionalism has increasingly been associated with modernization and change.” (Uo. 105.)*

¹⁴ *„Modernizing regional technocracy, often tied to the public sector management and to the planning profession both in government and in universities.” (Uo. 105.)*

¹⁵ *„It remained rather weak, however, because of the heterogeneity of its constituent elements and the difficulties of building an alternative paradigm of economic development.” (Uo. 106.)*

¹⁶ Uo. 106.

¹⁷ *„There is no consistent relationship between the placement of regionalisms on the left-right scale and the degree of integration or disintegration they seek.” (Uo. 108.)*

¹⁸ „There are still two types of regionalism, the conservative and defensive regionalism, rooted in traditional society, insular and resistant to change; and the modern, outward-looking and progressive regionalism, in which tradition is employed as an instrument of modernization. This difference is reflected in popular opinion, in social action and in political movements. Generally, however, regionalism have shifted to the progressive side, seen as a form of democratic maturation (Sharpe, 1993) and an adaptation to the new conditions of modernity (Baeufays, 1985). In this new perspective, functional restructuring and political mobilization coincide in creating a new political space and domain of policy. Yet regions do not exist everywhere and where they do they are the product of political action and region-building.” (Uo. 108–109.) (Hivatkozások az eredetiben – Sz.M.)

¹⁹ Itt hosszan idézem Keating magyarázatát, konklúzióját erről az érdekes összehasonlító tábláról.

„Yet the construction of territorial systems varies greatly, depending on the coincidence of the various senses of region, and on political leadership and mobilization, as well as institutional structures. So we get a wide variety of regions and regionalisms Figure 4.4 (L. 1. melléklet – a szerk.) indicates some of the differences, taking as indicators just the factors of culture, identity, institutions, distinctive civil society, and a sense of economic regionalism. Broadly, we can identify three types here. The first are the historic nationalities: Scotland, Wales, Catalonia, Galicia, the Basque Country, Brittany and Corsica, to which we could add the cantons of Switzerland and Flanders, with a strong sense of culture and identity, their own civil institutions and networks, and often a sense of economic regionalism. An extension of this category would include regions with a distinct linguistic or historical identity, but without national pretensions, including Sicily, Sardinia, Val d’Aosta, Trentino-Alto Adige, Friuli-Venezia-Guilia (all in Italy), Navarre, Andalucia and perhaps Aragon and Valencia (in Spain), Languedoc, and Alsace (in France), Bavaria and various islands. They vary in their capacity for self-government from the Swiss cantons, with their powerful autonomous institutions, to Brittany, with only a weak regional council, or Scotland and Wales which, up until now, have had only administrative devolution. A second group consists of regions defined primarily by their institutions, which have used these to build around them a political space and an effective system of action. This would include the western German Länder, French regions such as Nord Pas-de-Calais and Rhones-Alpes and the stronger Italian regions such as Emilia-Romagna. A third group consists of administrative regions and the weak forms of regional structures found England, Scandinavia and the Netherlands. Finally there are places where it is difficult to speak of regions at all, including Ireland, Greece and mainland Portugal. This varying map of Europa provides contrasting conditions for the establishment of regions as a system of government.” (Uo. 109–110.)

²⁰ „the world’s most extensive and intensive form of regionalism the only regionalism which is characterised by an attempt to democratise political space beyond nation states... the process of institution building, law making, policy integration and market creation in the EU has produced a European model of internationalisation with distinctive characteristics.” (Laffan, 1997. 2.)

²¹ „The EU represents a form of deep regionalism in contrast to other regionalisms in the world. No other regionalism in the international system is characterised by equivalent ties either in terms of depth or breadth. No other regionalism has displayed the potential to alter the relative congruence between territory, identity and function which characterised the nation state. European regionalism is deep in terms of scope, institutionalisation and normative underpinnings.” (Uo. 4.)

²² „Why has integration in Western Europe produced deep regionalism in contrast to other parts of the world? The form regionalism taken is highly contingent on the political, economic and geo-political context within which it develops. The distinct configuration of Europe after the War led to a search for order and welfare, neither of which could be given primacy. Questions of security, political rehabilitation and political economy were combined in the European project in a distinctive manner.” (Uo. 5.)

²³ „Moreover, we need to abandon the notion that the Union is evolving towards traditional state or nationhood. The Union is crafted onto existing forms of political order but in turn contributes to the transformation of such forms.” (Uo. 7.) „Actors interests, preferences and even identities are reshaped in subtle ways.” (Uo. 8.)

²⁴ „Why has European regionalism produced a complex and innovative institutional system? First, the EU was not founded on the basis of hegemon who could control its decision making process. The Union represented a balance between France and Germany and between smaller and larger states. No one state had a predominance of power in the system which meant that no one state could impose its preferences. In fact, the Union’s most powerful economy deliberately eschewed traditional notions of ‘hard power’ and was willing to embed itself in an internationalised multileveled process. Asymmetries in NAFTA are much more significant. Second, the West European states are Weberian states, which place a high premium on public law, codification and formal institutions (Katzenstein, 1996, 145.) Third, at the onset of economic integration, West European states were highly regulated economic and social spaces. Market creation had to be built on the foundations of national regulation. Fourth, because integration was an experimental and pragmatic process, institutions were needed to socialise national actors to collective problem solving, to channel ideas and to facilitate agreement on common programmes... the mobilisation of interest groups, regions, cities and national parliaments point to the growing salience of the Brussels political space.” (Uo. 8.)

²⁵ „An important trend in making Europe’s political space more vibrant and relevant is the creation of cross-national networks and encouraging cross-border mobility. The Union budget is increasingly used to promote links and networks between groups or areas within the member states with student mobility, R&D networks, cross-border co-operation, and networks of diffuse social groups. Increasingly voluntary groups in the member states see the need to organise at the EU level and not just within the member states. This is the result of push factors from the national level, notably public finance cut backs and copy catting. There are, also, pull factors from the EU level. The Commission deliberately funds some of these networks, notably the European network of Woman, the European Woman’s lobby, the European network of the Unemployed and the Anti Poverty Network. In addition there are hundreds of non-funded networks operating in Brussels. Influencing the Commission and the Parliament is the primary

but not only objective of these groups. Involvement in Brussels leads to EU funding, alternative lobbying strategies, new policy ideas which are taken back inside the national systems. The Commission sees this activity as critical to its legitimacy and the legitimacy of the Union as a whole." (Uo. 13.)

²⁶ *„...the Union has a presence in the international system and is of immense importance in its continental environment... It contributes to global governance as it aggregates the views of the Member States and reduces the transaction costs of international negotiations. The Union is most effective when it can use 'soft power'-market access, the Union budget, its attraction as a community of values, and its ability to impose conditions for membership. It is weakest when external events demand that it react quickly, when faced with military conflict, when the US has a major interest in a particular region or issue and when there is a divergence of interests and views among the Member States.*" (Uo. 14.)

²⁷ *„Although the EU has not transcended the nation state, it has transformed the exercise of political authority in Western Europe by embedding the national in the European and the European in the national. Europe's deep regionalism represents a break with Europe's past - the Europe of imperialism, war and balance of power. The present system rests on a delicate balance among the large states and between the large and small. It represents a diffusion of state power, a taming of power and a domestication of conflict"* (Uo. 15.)

²⁸ Például Benz és Eberlein 1998-as EUI paperje, amely *„Régiók az európai kormányzásban. A többszintű interakciók modellje"* címet viseli, mintegy folytatva Laffan gondolatmenetét, a régiók sajátos szerepét az EU politikájában az EU szerkezetének sajátosságaival magyarázza, és a megelőző elemzéshez hasonlóan jelentős, és a demokratizálódás irányában mutató szerepet tulajdonít nekik.

„The rise of regions as new actors in European policy-making and the resulting pressure for regional participation and integration produced novel elements of interlacing and interlocking politics. However, at the same time, the interaction of Europeanization and regionalization triggered processes of regional adjustment or restructuring and differentiation of intergovernmental or intraregional decision-making structures. It is this process of differentiation which emerges as the precondition for the successful management of the multi-level system.

First, the EU system of multi-level governance is characterized by a specific differentiation related to their functions: in Structural Funds Policy, overall coordination, let alone integration, across multiple arenas is simply impossible. Second, the complexity of processes is, to a certain degree, simplified by a territorial differentiation in intergovernmental relations. In contrast to systems of joint decision-making - which include all decentralized governments-intergovernmental relations between the EU, the national level and regional governments are limited to particular nations or regions. The dominant mode of intergovernmental coordination is not multi-lateral, but rather bi- and/or trilateral. In this way, multi-level co-ordination can be adjusted to different institutional settings of lower level governments. Conflicts can be reduced by sub-division." (12.)

„As a counterpart of differentiation, an important element of innovation emerging from our case-studies are new patterns of „loose coupling" of areas and levels of government. The term „loose coupling" means that decisions in one area do not completely determine decisions in

other areas but only influence parts of the decision premises... The multi-level system is structured not as „connected games” in which actors’ strategies depend on outcomes of other games, but as „embedded games”, in which policy-making in one area sets the context for negotiations in other areas. This context-setting is realized by a shift in the logic and language of interaction between actors on and between different territorial levels.” ... „it is not one single form, but rather a balanced mixture of different modes of governance which helps to manage the tensions produced by the multi-level framework. Cooperative networks (like those formed around developmental projects in city regions) and mediation (provided for example, by state field services in regional cooperation and consensus-building, which gives rise to patterns of „loose coupling”, does not lead to systematic deadlock precisely because these modes of social coordination are complemented by alternative modes, namely competition and hierarchy. Hence European multi-level governance is not just, as some authors seem to believe, about „policy networks for cooperation”, which exclude „competition for scarce resources”(Hooghe, 1996, 18. p.), but implies a wider array of governance mechanisms.

Competition between different units and levels of government is a source of innovation, for example by promoting more efficient solutions to policy problems. The Commission can be an important source of policy innovation, but the same is true for the variety of local and regional policy proposals carried up to the national and European level. While the differentiation of decision making structures (decoupling) creates room for competition between autonomous units, „loose coupling” again allows the diffusion of new ideas within the system. Finally, the principle of competition also works on the horizontal level, between different European regions competing for funds (Structural Policy) or investments (city-regions).

Reserved hierarchical powers, the „shadow of hierarchy”, also counter-act the danger of deadlock inherent in cooperation and negotiation.” (13.)

„As a rule, in a loosely coupled structure state actors play less a monopoly role of control and decision-making, and more of a role of mediation. However, the more they can operate in the „shadow of hierarchy”, the better they can perform the softer role of mediation... cooperative and „soft” patterns of „loose coupling” might not be readily available as devices for the successful integration of the regional level. Confrontation, competition, and hierarchy will presumably continue to play a more important role.

Nevertheless..., it seems useful to carefully analyze the specific mixture of old and new modes and instruments of governance which emerge in order to manage the adaptational pressures and tensions arising from the double process of Europeanization and regionalization.” (14.)

²⁹ A szakirodalom megismerésében, felkutatásában nyújtott segítségükért szeretnék köszönetet mondani a következő kollégáknak: Tóka Gábor (CEU Politikatudományi Tanszék), Kántor Zoltán (Teleki László Alapítvány), Szilágyi István, Kaiser Tamás (Veszprémi Egyetem, EU-tanulmányok Tanszék), Soós Edit (JATE, Politikatudományi Tanszék), Pállné Kovács Ilona (MTA Regionális Kutatóintézete), Navracsics Tibor, Mándi Tibor, Málík József Zoltán (ELTE ÁJK Politikatudományi Intézete), Jan Wielghos (Europa Universitát Viadrina, Frankfurt an der Oder, FIT).